

**UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ**

BOŽICA PETROVIĆ

**ARHITEKTONSKA PRISTUPAČNOST VASPITNO-OBRAZOVNIH
USTANOVA DJECI SA TJELESNIM SMETNJAMA U OPŠTINI NIKŠIĆ
MASTER RAD**

NIKŠIĆ, 2024.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET
STUDIJSKI PROGRAM: INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

ARHITEKTONSKA PRISTUPAČNOST VASPITNO-OBRAZOVNIH
USTANOVA DJECI SA TJELESNIM SMETNJAMA U OPŠTINI NIKŠIĆ
MASTER RAD

Mentor:

Prof. dr Nada Šakotić

Studentkinja:

Božica Petrović, br. indexa:5/22

NIKŠIĆ, 2024.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Božica Petrović

Datum i mjesto rođenja: 8. 1. 2000, Nikšić

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Naziv postdiplomskog studija: Inkluzivno obrazovanje

Naslov rada: „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djece sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada: 11. 12. 2023.

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 24. 5. 2024.

Mentorka: prof. dr Nada Šakotić

Komisija za ocjenu magistarskog rada:

Prof. dr Nada Šakotić, mentorka,

Prof. dr Tatjana Novović, članica

Prof. dr Biljana Maslovarić, članica

Datum sjednice Vijeća na kojoj je usvojen Izvještaj o ocjeni magistarskog rada i formirana komisija za odbranu rada:

Lektorka: Dženisa Mujević, MA

Datum odbrane:

REZIME

Rad nastavnica i nastavnika sa učenicama i učenicima sa tjelesnim smetnjama zahtjeva mnogo truda kako bi se postigli što kvalitetniji rezultati. Veoma je bitno da postoji pomoć i podrška nastavnika/ca, ali je bitna i sama prilagođenost nastave i škole učenicama/ima sa tjelesnim smetnjama. Bitno je da prostorije u kojima borave budu prilagođene kako bi se osiguralo kretanje i boravak u školi. Potrebno je obezbijediti pomagala kako bi im se olakšalo praćenje nastave, prilagoditi učionicu (odgovarajuća prohodnost između klupa, odgovarajuće klupe, osvjetljenje i sl.). Organizacija učionice veoma je bitna jer utiče na postignuća učenika/ka. Dobro odabrana asistivna tehnologija omogućiće učenicama/ama sa tjelesnim smetnjama da budu samostalni u različitim aktivnostima, što dovodi do samopouzdanja, a samim tim se poboljšava i kvalitet života.

U radu se bavimo analizom arhitektonske pristupačnosti vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić. Predmet istraživanja u ovom radu je arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u razvoju u opštini Nikšić. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju nastavu pohađaju u skladu sa svojim mogućnostima i sposobnostima. Tom prilikom vodi se računa o ispunjenju akademskih, ali i razvojnih zahtjeva. Potrebno je obezbijediti preduslove za pristup obrazovanju i praćenju postavljenih razvojnih i obrazovnih ciljeva.

Ovaj rad sadrži tri dijela. Prvi dio je teorijski pristup, u kojem ćemo definisati pojmove „djeca sa posebnim obrazovnim potrebama“, „djeca sa tjelesnim smetnjama“, govorićemo o arhitektonskoj pristupačnosti škola djeci sa tjelesnim smetnjama, o asistivnoj tehnologiji, ali i o njenoj primjeni u toku nastave, značaju asistenta/kinje u nastavi, ali i rezultatima srodnih istraživanja na ovu temu i definisaćemo ključne pojmove. U djelu metodologije rada predstavitićemo metodološki okvir istraživanja, definisaćemo problem i predmet istraživanja, cilj i zadatke istraživanja, hipoteze, metode i tehnike istraživanja. Treći dio rada odnosi se na interpretaciju rezultata do kojih smo došli i diskusiju o dobijenim rezultatima.

Ključne riječi: *djeca sa tjelesnim smetnjama, arhitektonska pristupačnost, asistivna tehnologija*

ABSTRACT

The work of teachers with students with physical disabilities requires a lot of effort in order to achieve the best possible results for students. It is very important that there is help and support from teachers, but it is also very important that the teaching and the school are adapted to the student with physical disabilities. It is important that the rooms where the student stays are adapted so that the movement and stay of the student in the school is safe. The student needs to be provided with aids to make it easier for him to follow the lessons, to adapt the classroom (adequate walking distance between desks, appropriate desks, lighting, etc.). Classroom organization is very important because it affects student achievement. A well-chosen assistive technology will enable a student with physical disabilities to be independent in various activities, which leads to self-confidence, and thus improves the quality of life.

In this paper, we deal with the architectural accessibility of educational institutions for children with physical disabilities in the municipality of Nikšić. The subject of research in this work is: Architectural accessibility of educational institutions for children with physical disabilities in the municipality of Nikšić. Children with disabilities and difficulties in development attend classes in accordance with their possibilities and abilities. On this occasion, care is taken to fulfill academic and developmental requirements. It is necessary to provide preconditions for access to education and monitoring of the set development and educational goals.

This paper contains three parts. The first part is a theoretical approach, in which we will define children with special educational needs, children with physical disabilities, architectural accessibility, we will also talk about the architectural accessibility of schools for children with physical disabilities, about assistive technology, but also about its application during classes, the importance of teaching assistants, but also the findings of related research on this topic and the definition of key terms. In the methodological part of the work, we will present the methodological framework of the research, define the problem and subject of the research, the goal and tasks of the research, hypotheses, research methods and techniques. The third part of the paper refers to the interpretation and discussion of the obtained results.

Keywords: *children with physical disabilities, architectural accessibility, assistive technology*

Univerzitet Crne Gore
Filozofski fakultet Nikšić

IZJAVA O AUTORSTVU

Kandidatkinja: Božica Petrović

Na osnovu člana 22 Zakona o akademskom integritetu, ja, dolje potpisana,

IZJAVLJUJEM

pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Nikšić

Potpis studentkinje

SADRŽAJ

UVOD	9
1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	10
1.1. Ko su djeca sa posebnim potrebama?	10
1.1.1. Djeca sa tjelesnim smetnjama	11
1.2. Šta je arhitektonska pristupačnost?	13
1.3. Arhitektonska pristupačnost škole djeci sa posebnim potrebama	16
1.4. Asistivna tehnologija	19
1.5. Asistivna tehnologija i djeca sa tjelesnim smetnjama	20
1.6. Primjena asistivne tehnologije u nastavi	21
1.7. Asistent/kinja u nastavi	23
1.8. Dosadašnja istraživanja	24
1.9. Definisanje ključnih pojmova	26
2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	28
2.1. Problem i predmet istraživanja	28
2.2. Cilj i zadaci istraživanja	28
2.3. Naučnoistraživačke hipoteze	29
2.4. Istraživačke varijable	30
2.5. Značaj istraživanja i paradigmska opredjeljenja	30
2.6. Populacija i uzorak	31
2.7. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	31
3. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA	32
3.1. Analiza i diskusija dobijenih rezultata	47
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	49
LITERATURA	52
PRILOG 1	55
PRILOG 2	58
PRILOG 3	59
PRILOG 4	61
PRILOG 5	63

PRILOG 6	65
PRILOG 7	67

UVOD

U ovom naučnoistraživačkom radu istraživaćemo arhitektonsku pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić. U radu želimo da utvrdimo arhitektonsku pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama. Potrebno je utvrditi da li su rampe, učionice, toaleti i hodnici arhitektonski pristupačni, kako bi se obezbijedio nesmetan pristup djeci sa tjelesnim smetnjama u redovnim školama. Prilagođenost vaspitno-obrazovnih ustanova ogleda se u pristupačnosti prostora, prilaza, ali i prilagođavanju cjelokupnog vaspitno-obrazovnog rada škole. Vaspitno-obrazovni sistem bi trebalo da radi na ostvarivanju prava na obrazovanje za djecu koja imaju tjelesne smetnje, kako bi sticali znanja zajedno sa djecom koja nemaju smetnje u razvoju. Zato inkluzivno obrazovanje i predstavlja najpovoljniji model koji je uveden u vaspitno-obrazovne ustanove, sa ciljem da se i djeca sa tjelesnim smetnjama uključe u redovni vaspitno-obrazovni proces, kao i njihovi vršnjaci koji nemaju smetnje. Fizička pristupačnost podrazumijeva pristupačnu školsku zgradu (rampe, odgovarajući liftovi, prilagođeni toaleti i opšta prilagođenost prostorija u kojima borave djeca). Univerzalni dizajn predstavlja koncept koji je nastao iz tradicionalnog pogleda na pristupačnost, što je izuzetno korisno. Ovo se odnosi na inženjere/ke arhitekture, koji/e u projektovanju zgrade, treba da vode računa o tome da ih mogu upotrebljavati i osobe sa invaliditetom. Pod pristupačnošću škola ne podrazumijeva se samo fizička (arhitektonska) pristupačnost, već i pristupačnost i dostupnost prilagođenih metoda rada, nastavnih sredstava, pomagala, didaktičkog materijala, udžbenika i sl. Svaka škola treba da, sa ciljem što bolje pripreme za inkluziju, dobro isplanira i organizuje resurse koji su dostupni u samoj ustanovi, ali isto tako i u lokalnoj zajednici. Potrebno je obezbijediti preduslove za pristup obrazovanju i praćenju postavljenih razvojnih i obrazovnih ciljeva. Djeci sa tjelesnim smetnjama bi upotreba asistivne tehnologije omogućila veću produktivnost i samostalnost u praćenju nastave.

„Obrazovanje učenika sa tjelesnim smetnjama realizuje se na način da škola prilagodi metode i oblike rada u skladu sa njihovim potrebama. U skladu sa njihovom smetnjom radi se na prilagođavanju programa i pravi se individualni obrazovni plan“ (Veljić, 2018).

1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Ko su djeca sa posebnim potrebama?

„Postoje brojne dileme u društvenim i prirodnim naukama kada je u pitanju terminologija vezana za djecu sa teškoćama u razvoju. Svako dijete sa teškoćama u razvoju posmatra se kao jedinstveno, posebno biće“ (Šakotić, 2009). Termin „djeca sa posebnim potrebama“ preuzet je iz engleskog jezika i ne odgovara u potpunosti potrebama našeg govornog područja. Nije dovoljno jasan i stvara izvjesnu zabunu. Njime se označava dijete sa smetnjama u razvoju, ali i djeca iz ugroženih i osjetljivih grupa. „Termini: dijete sa posebnim potrebama i dijete sa smetnjama u razvoju nisu sinonimi, jer su djeca sa smetnjama u razvoju samo jedna grupa djece sa posebnim potrebama“ (Lazor, Marković i Nikolić, 2008).

Termin „djeca sa posebnim potrebama“ širi je i u sebi sadrži:

- djecu sa smetnjama u razvoju (djecu sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću);
- djecu sa poremećajima ponašanja;
- djecu sa teškim hroničnim oboljenjima i drugu bolesnu djecu na dugotrajnom bolničkom ili kućnom liječenju;
- djecu sa emocionalnim poremećajima;
- djecu iz socijalno, kulturno i materijalno osjetljivih sredina;
- djecu bez roditeljskog staranja;
- zlostavljano djecu, djecu ometenu ratom, izbjeglu i raseljenu djecu;
- darovitu djecu;

Procjena razvoja djeteta koje ima potrebu za dodatnom podrškom obuhvata dvije grupe aktivnosti:

1. otkrivanje, stabilizovanje i održavanje očuvanih sposobnosti djeteta;
2. otkrivanje i ublažavanje i kad god je to moguće otklanjanje posljedica razvojne teškoće;

Efikasna briga o djeci koja imaju potrebu za dodatnom podrškom zahtjeva stvaranje dodatnih pogodnosti za njihov optimalan razvoj. „Da bi to bilo moguće, pored materijalnih uslova neophodnih za dodatnu podršku, svi oni koji brinu o djetetu moraju uspješno funkcionisati i biti uspješno povezani da bi cilj za preduzimanje mjera od najboljeg interesa za dijete bio i ostvaren“ (Mitić, 2011). Sama terminologija u ovoj oblasti mijenjala se kako se i društvo mijenjalo, ali i

razvijalo u pravcu humanijeg odnosa prema osobama sa smetnjama u razvoju. Dijete kod kojeg je razvoj u određenom stepenu i kvalitetu poremećen, ometen, i kod kojeg je u vezi sa određenom vrstom ometenosti poremećen normalan tok psihičkog, odnosno fizičkog razvoja, jeste dijete ometeno u razvoju.

Očigledno je da razumijevanje smetnji u razvoju podrazumijeva novi pristup koji izlazi iz okvira opisivanja oštećenja. Upravo se kod inkluzivnog obrazovanja govori o stvaranju podsticajnog okruženja, ali i osnaživanju djece kako bi mogla u potpunosti da učestvuju u društvu. Zajedničko u razumijevanju procesa inkluzije jeste shvatanje da se inkluzija prije svega odnosi na obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju u redovnoj školi. Inkluzija kao proces uključivanja djece sa smetnjama u razvoju u redovne škole i u ukupni društveni život predstavlja najčešći pojamovni kontekst shvatanja inkluzije. Prvobitni cilj i fokus jeste da se ometenost djeteta ne posmatra kao njegov problem, već kao prirodna različitost, zbog čega su i ulagani napor da se pronađu određeni termini koji nemaju negativnu konotaciju. Svako dijete sa smetnjama u razvoju posmatra se kao osobeno, jedinstveno biće, a organsko i funkcionalno oštećenje posmatraju se u sklopu ličnosti kao cjeline.

Postojeći termini zamjenjuju se često korišćenim terminima kao što su djeca sa teškoćama u razvoju, djeca sa smetnjama u učenju i ponašanju, djeca sa smetnjama u razvoju, djeca sa posebnim potrebama. S ciljem da se termini unaprijede, pojedini autori ih dopunjavaju ili predlažu nove. U savremenoj literaturi koja se bavi problematikom inkluzivnog obrazovanja često se koriste termini „djeca sa posebnim potrebama“ i „djeca sa smetnjama u razvoju“. Termin „djeca sa posebnim potrebama“ preuzet je iz engleskog jezika. „Djeca sa smetnjama u razvoju pohađaju specijalne škole u koje se upućuju na osnovu odluke Komisije za razvrstavanje djece ometene u razvoju, koja procjenjuje stepen i vrstu ometenosti“ (Lazor, Marković i Nikolić, 2008).

1.1.1. Djeca sa tjelesnim smetnjama

„Tjelesna smetnja može nastati nasljednim, stečenim ili urođenim putem. Postoji mnogo vrsta koje mogu uzrokovati tjelesne smetnje, najčešći uzrok je bila paraliza, dok danas imamo brojna oboljenja, oštećenja i nedostatke koji mogu biti uzročnici“ (Žeželj, 2021). Osnovne karakteristike djece sa tjelesnim smetnjama su motoričke teškoće i hronična oboljenja. Postoje različiti oblici i jačina teškoća u kretanju i položaju tijela, smanjene/onesposobljene funkcije pojedinih dijelova tijela, najčešće ruku, nogu i kičme. U ovu grupu ubrajamo:

- djecu sa oštećenjem lokomotornog aparata;
- djecu sa oštećenjem centralnog nervnog sistema;
- djecu sa oštećenjem perifernog nervnog sistema;
- djecu sa oštećenjima nastalih usljed hroničnih bolesti drugih sistema (*Save the children*, 2018);

Inkluzivni pristupi se razvijaju na konceptu pristupačnosti da bi se stvorilo redovno učešće za sve prije nego se naprave paralelni sistemi. Okolina koja je pristupačna od velikog je značaja djeci sa smetnjama u razvoju kako bi i oni učestvovali u zajednici. Pristup svim školama je neophodan kako bi djeca učestvovala u obrazovanju. „Kada zajedno učestvuju u proces obrazovanja uz svoje vršnjake imaju bolje i veće šanse da postanu produktivni i integrisani u život društva, odnosno zajednice“ (*Stanje djece u svijetu 2013, Djeca sa smetnjama u razvoju*, 2013). Inkluzivno obrazovanje djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju u istoriji, svijetu i kod nas prolazilo je kroz nekoliko faza: od diskriminacije i odbačenosti, ali i isključivanja, pa sve do milosrdnog pristupa, kada dolazimo do konačnog priznavanja i donošenja propisa o obrazovanju. Kada govorimo o inkluzivnom obrazovanju najčešće mislimo na obrazovanje koji podrazumijeva sistem otvoren za svu djecu, a to se odnosi i na djecu sa posebnim potrebama. Da bi se omogućila inkluzija djece sa teškoćama u razvoju, potrebno je ponuditi im odgovarajuću podršku koja će se zasnivati na njihovim individualnim potrebama. Ta podrška podrazumijeva adekvatnost školskih zgrada i opreme u skladu sa zdravstvenim i bezbjednosnim standardima.

Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju nastavu pohađaju u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima, zato je potrebno voditi računa da se ispune ne samo akademski, već i razvojni zahtjevi. Zakonom je propisano da oprema, prostor i nastavna sredstva moraju biti prilagođeni i pristupačni.

Zato je školu potrebno učiniti dostupnom i pristupačnom, prilagoditi toalete, učionice, rampe ispred škole i sl. Nastava mora da osigura i zadovolji sve potrebe ove djece, kako bi se podigao stepen nezavisnosti, potrebno je obezbijediti djeci pomagala i primjenjivati preporuke u radu. Djeci sa tjelesnim smetnjama potrebno je u što većoj mjeri prilagoditi prostor kao i školski pribor. Neki od primjera prilagođavanja su: prostor bez barijera, misli se na raspored namještaja u učionici koji treba da bude takav da omogućava nesmetano kretanje učenika/ka koji koriste kolica ili neko drugo pomagalo, korišćenje svezaka većeg formata sa tvrdim koricama kako bi bile duže u upotrebi, fiksiranje papira za pisanje ili sveske za podlogu ili radni sto, prilagođavanje pribora

za pisanje specifičnim mogućnostima djeteta (trouglastim olovkama se lakše piše jer ne klize iz ruke), dozvoliti djetetu sa tjelesnom smetnjom da piše velikim štampanim slovima, obezbijediti dosta vremena za izvođenje grafičkih aktivnosti, tekst napisan na tabli iskopirati i zalijepiti u svesku učenika/ca, osigurati pratnju druge osobe, najčešće asistenta/kinje u nastavi, ukoliko je potrebno (Bandur i Potkonjak, 1999a).

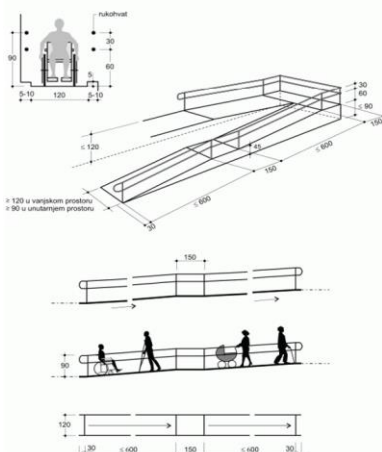
1.2. Šta je arhitektonska pristupačnost?

Fizička pristupačnost podrazumijeva i pristupačnu školsku zgradu (rampe, odgovarajući liftovi, prilagođeni toaleti i opšta prilagođenost prostorija u kojima borave djeca). Putovanje do škole i od škole može biti veoma teško i često se koristi kao izgovor da se djeca sa smetnjama u razvoju ne šalju u školu. Kada djeca dođu u školu, postoje druga pitanja fizičkog pristupa koja se moraju razmotriti, a koja se odnose na ulaz u školsku zgradu i lakoću kretanja u nastavnim i drugim prostorijama. „Fizička bezbjednost i komfor djece, trebalo bi da budu glavna briga u svim školama, ako žele da učenje bude dostupno“ (*Save the children*, 2007). Prilagođavanje podrazumijeva neophodne modifikacije i prilagođavanja koji ne predstavljaju nepotrebno opterećenje gdje je, u određenim slučajevima, potrebno djeci sa tjelesnim smetnjama omogućiti da jednako uživaju svoja ljudska prava i slobode. Univerzalni dizajn podrazumijeva dizajn proizvoda, okoline, programa i usluga na način da bude dostupan svim ljudima bez potrebe za adaptacijom ili specijalizovanim dizajnom. „On ne isključuje izradu i primjenu asistivnih uređaja za određene grupe osoba sa smetnjama i teškoćama u razvoju ili invaliditetom kada je to potrebno“ (*Vodič za karijerno vođenje i savjetovanje djece i mladih s posebnim obrazovnim potrebama*, 2018).

Pod arhitektonskom pristupačnošću misli se na:

- rampu;
- lift;
- hodnik;
- toalet;
- učionicu;

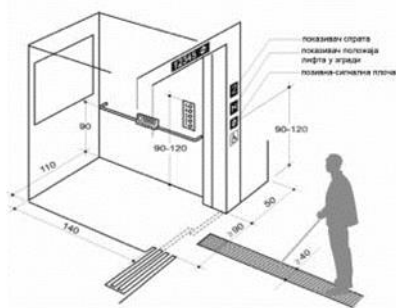
Rampa

Rampa se koristi kao element pristupačnosti za potrebe savladavanja visinske razlike do 120 cm. Rampa mora da ima:

- nagib – do 1:20 (5%);
- odmorišni podest dužine 150cm;
- površinu protiv klizanja;
- ogradu sa rukohvatima;
- rukohvate do 4 cm, oblikovani na način da se mogu obuhvatiti dlanom koja je postavljena na dvije visine – od 60 i 90 cm (Pravilnik, član 11).

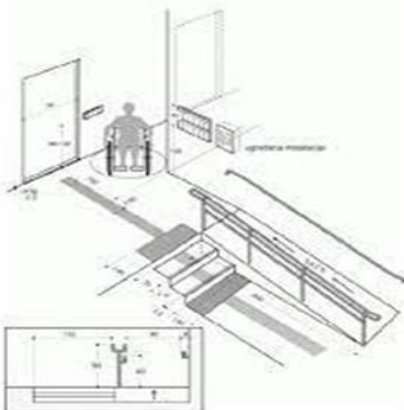
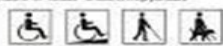
Lift

Lift se koristi radi lakšeg kretanja, a treba da ima:

- unutrašnje dimenzije lifta 110 x 140 cm;
- širina vrata 90 cm;
- komandna ploča u visini od 90 do 120 cm;
- komandnu ploču na Brajevom pismu;
- rukohvat u liftu na visini od 90 cm (Pravilnik, član 13);

Hodnik

Hodnici treba da imaju:

- širinu od 150 cm;
- vrata na hodnicima bez praga, svijetle površine prostora najmanje 90 cm;
- svu instalacijsku i drugu opremu širu od 10 cm (protivpožarni aparati i sl.);
- razmak između ograda od najmanje 90 cm (Pravilnik, član 18);

„Prolazi i hodnici treba da budu dovoljno široki da omoguće nastavniku/ci ili djetetu koji koristi invalidska kolica da prođe pored drugog djeteta ili odrasle osobe koja ide u istom ili u suprotnom pravcu. Duž glavnih staza kojima se prolazi treba izbjegavati postavljanje objekata koji se montiraju na zid. Prolazi, naročito oni koji se nalaze na spoljnoj strani, moraju se redovno održavati“ (*Pristup školi i obrazovno okruženje – fizički aspekt, informisanje i komunikacija*, 2014).

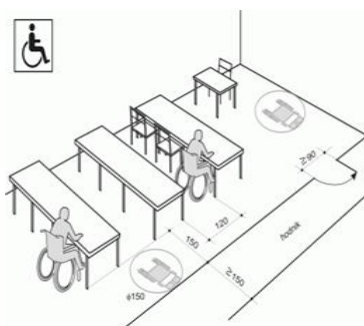
Toalet

Toalet (WC) treba da ima:

- vrata širine najmanje 90 cm, koja se otvaraju prema spolja;
- WC šolju zajedno sa daskom za sjedenje visine od 45 do 50 cm;
- uz WC šolju 2 držača za ruke dužine 90cm, postavljena na zid u raspon visine od 80 do 90 cm;
- pokretač uređaja za ispuštanje vode u wc šolju postavljen u visini od 70 cm,
- umivaonik širine 50 cm;
- širina prostora ispred WC šolje najmanje 90 cm;
- širina prostora ispred umivaonika najmanje 90 cm;
- slobodni prostor za okretanje invalidskih kolica najmanje 150 cm;
- nagnuto zaokretno ogledalo na visini od 100 cm (Pravilnik, član 19);

Učionica

Učionica treba da ima:

- slobodan prostor za okretanje invalidskih kolica najmanje površine od 150 cm;
- ulazna vrata učionice širine najmanje 90 cm;
- odgovarajuće klupe, tablu i udžbenike (Pravilnik, član 22);

„Oznake pristupačnosti su oznake kojima se obilježavaju obavezni elementi pristupačnosti. Dimenzije i boja svake oznake pristupačnosti, te vrsta materijala od kojeg je izrađena određuju se u odnosu na podlogu na koju se oznaka postavlja, oblik unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora te

udaljenosti s koje osoba smanjene pokretljivosti i osoba s oštećenjem vida može uočiti oznaku“ (Barić, Dolanc, Haničar, Pavlović, Španić i Bugarinovski, 2009).

Oznaka pristupačnosti za osobe koje se kreću uz pomoć invalidskih kolica.

Oznaka pristupačnosti za slijepe osobe.

Oznaka pristupačnosti za slabovide osobe.

Oznaka pristupačnosti za osobe s oštećenjem sluha.

Oznaka pristupačne rampe.

Slike preuzete sa sajta: <https://www.zirs.hr/znakovi-sigurnosti.aspx?category=72> (Datum pristupa: 11. 11. 2024.).

1.3. Arhitektonska pristupačnost škole djeci sa posebnim potrebama

Dostupnost fizičkog okruženja ili arhitektonska pristupačnost veoma je značajna za obezbjeđivanje pristupa i obrazovanja djeci sa smetnjama u razvoju. Fizička dostupnost podrazumijeva blizinu škole ili obezbijeđen i arhitektonski prilagođen prevoz do škole, kao i bezbjedan put do škole. Fizička pristupačnost podrazumijeva i pristupačnu školsku zgradu (rampe, odgovarajući liftovi, prilagođeni toaleti i opšta prilagođenost prostorija u kojima borave djeca). „Pristupačnost se odnosi i na udžbenike i nastavna sredstva koja treba da budu usklađena sa potrebama djece sa smetnjama u razvoju, kao što su udžbenici i knjige, pojednostavljeni tekstovi i sl.“ (Janjić, Milivojević i Lazarević, 2012). Dešava se da rampa na ulazu u školu bude izgrađena pod visokim uglom, pa korisnici/e kolica ne mogu samostalno da je koriste ili je neadekvatno postavljena u odnosu na druge fizičke barijere u okolini. Često se dešava da zgrade imaju samo prilagođen ulaz ali je unutrašnjost školske zgrade veoma nepristupačna. „Kada ne postoji način da

se neke barijere uklone i obezbijedi potpuna fizička dostupnost, potrebno je razmišljati o drugim načinima podrške i upravljanjem školom, kao što je održavanje nastave u prizemlju, promjena rasporeda učionica i sl.“ (*Pristup školi i obrazovno okruženje – fizički aspekt, informisanje i komunikacija*, 2014).

Univerzalni dizajn se definiše kao dizajn projekta i okruženja koji svi mogu koristiti bez potrebe za adaptacijom ili specijalnim projektovanjem, jer je pristup usmjeren na dizajn koji odgovara svima. Sam pojam univerzalni dizajn nastao je iz tradicionalnog pogleda na pristupačnost što je izuzetno korisno za osobe sa invaliditetom. Ovo se odnosi na arhitekte, da kada projektuju zgrade, projektuju ih na taj način da budu pristupačne i osobama sa invaliditetom. Centar za inkluzivni dizajn i pristupačnost okruženja je 2012. godine formulisao sljedeće ciljeve univerzalnog dizajna:

1. Tjelesna adekvatnost;
2. Udobnost;
3. Svjesnost;
4. Razumijevanje;
5. Dobrobit;
6. Društvena integracija;

Tjelesna adekvatnost

Odgovara širokom spektru tjelesnih dimenzija i mogućnosti. Misli se na:

- staze, hodnike i vrata, koji treba da budu dovoljno široki da mogu proći osobe koji su korisnici kolica ali i drugih vrsta pomagala;
- školske klupe da budu adekvatne veličine za uzrast djece koja ih i koriste;

Udobnost

To su zahtjevi koji ostaju u dozvoljenim granicama tjelesne funkcije. Misli se na:

- na mjesta gdje postoji rampa, nagib rampe ne bude previše strm;
- da table i police mogu da dosegnu sva djeca tako da udobno pišu, uključujući i korisnike/ce invalidskih kolica ali i lica nižeg rasta;

Svjesnost

Da se uz pomoć različitih čula dođe do bitnih i važnih informacija. Misli se na:

- da postoje prevodi uz pomoć znakovnog jezika, odnosno asistivni slušni sistemi za djecu koja imaju potpuno ili djelimično oštećenje sluha;

- da postoji obrazovni materijal drugačijih formata (Brajevo pismo, audio format, titlovi za osobe sa oštećenim sluhom i sl.);

Razumijevanje

Metode rada i primjene počínju na principima intuícije, jasnoće i nedvosmislenosti. Misli se na:

- da su oznake prostorija uvijek postavljene na istoj visini na onoj strani vrata gdje se nalazi reza;
- za označavanje sličnih elemenata i prostora koriste se boje koje imaju određenu šifriranu poruku (vrata učionica nijesu iste boje kao vrata kancelarija);

Dobrobit

Podsticanje zdravlja, izbjegavanje bolesti i prevencija povreda. Misli se na:

- postojanje rodno odgovarajućih toaleta;
- na obje strane stepenica i rampi postoje rukohvati;

Socijalno uključivanje

Sa svim grupama postupa se sa dostojanstvom i poštovanjem. Misli se na:

- ulaze u školu koji su adekvatni za svu djecu, uključujući i djecu sa smetnjama u razvoju;
- djeca sa smetnjama u razvoju idu zajedno u odjeljenja sa drugom djecom istog uzrasta;

Problem arhitektonskih barijera veoma je izražen u školama, jer veliki broj škola nije prilagođen djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, samo jedan dio osnovnih i srednjih škola je prilagođen (prilazi, ulazi i dio toaleta). „Veliki broj nastavnika nije kvalifikovano u odnosu potreba djece“ (Cemi, 2017). Problemi sa kojima se u školi susreću djeca sa tjelesnim smetnjama je prevoz do škole, prilaz školi i u većoj mjeri neprilagođena unutrašnjost škole. Učenici/e navode, neodgovarajuću visinu klupa ali i nepristupačnost kabineta koji se nalaze na spratu, što čini da oni ne mogu u potpunosti da učestvuju u aktivnostima koje se unutar kabineta obavljaju ili je u pitanju praktična nastava. „Zato ogroman problem za ove učenike jeste neprilagođenost škola, jer ne mogu kao ostala djeca da učestvuju u školskim aktivnostima“ (McKevitt, 2012). Djeci sa tjelesnim smetnjama potrebno je prilagoditi prostor za kretanje u što većoj mjeri, raditi na olakšavanju njihovog samostalnog kretanja. To se može postići izgradnjom dodatnih rampi, rukohvata na više mjesta, kosih traka i liftova. Na taj način bi djeca sa tjelesnim smetnjama imala mogućnost za uključivanje u redovne nastavne i vannastavne aktivnosti. Treba voditi računa da se učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama obezbijedi pristup objektu, odredi učionica na prizemlju, organizuje

prostor koji je bez barijera, jer će omogućiti nesmetano kretanje djeteta koje je korisnik kolica. Ovo je potrebno obezbijediti jer se tim poboljšava funkcionisanje djece a samim tim podiže i nivo samostalnosti.

Unapređivanje materijalnih i kadrovskih uslova u školi odnosi se na ulaganje što više sredstava za izgradnju kosih traka, liftova i prilaznih rampi kako bi djeca sa tjelesnim smetnjama mogla biti uključena u redovnu nastavu. Da bi ti uslovi bili zadovoljavajući vaspitno-obrazovne ustanove bi trebalo da sarađuju sa lokalnom zajednicom i državnim institucijama ističući značaj uključivanja djece sa tjelesnim smetnjama u redovni proces školovanja.

Neki od tih faktora koji se odnose na prilagođavanje prostora i nastavnih sredstava djetetu sa tjelesnim smetnjama jesu:

- prilagođena stolica
- veća radna površina
- pribor (deblja olovka, deblji flomaster)
- prilagođena sveska širokih linija i podebljanih margina
- uvećan font
- očigledna nastavna sredstva kontrastnih boja
- dodatno vrijeme za izvršavanje svih aktivnosti
- prilagođavanje prostora za kretanje pomoću kolica (lift) (Kamenov, 2006.)

1.4. Asistivna tehnologija

Asistivna tehnologija obuhvata instrumente, aparate i sredstva koja učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama omogućavaju lakše obavljanje zadataka. To su pomagala koji će učenicima/ama omogućiti da zadatke obavljaju lakše, brže i bolje. Bez obzira da li se upotrebljavaju u izvornom, modifikovanom ili prilagođenom obliku, oni omogućavaju održavanje i poboljšavanje funkcionalnih mogućnosti djeteta. „Ona svoju primjenu pronalazi u različitim oblastima života: pozicioniranje i kretanje, oblačenje i ishrana, komunikaciji, učenju, pravilno držanje predmeta, upravljanje različitim aparatima: TV, računar i sl.“ (Lazor, 2017). Dobro odabrana asistivna tehnologija djetetu sa tjelesnim smetnjama će omogućiti da bude samostalan u različitim aktivnostima, što dovodi do samopouzdanja djeteta, pa se samim tim poboljšava i kvalitet života. Mnogo je vrsta asistivne tehnologije koje su na raspolaganju učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, ona im pomaže da samostalno obavljaju aktivnosti, da učestvuju aktivno u

učionici. Asistivna tehnologija nudi veći izbor aktivnosti i samim tim se kod djece stvara zadovoljstvo jer su samostalniji u aktivnostima i sebe motiviraju za dalji rad i napredak.

Nastavnici/e smatraju da su im potrebne određene vještine da bi uspješno podučavali djecu sa tjelesnim smetnjama, međutim, iskustvo je pokazalo da učenici/e sa tjelesnim smetnjama mogu biti uključeni/e u jedan dobar nastavni proces koji će doprinijeti aktivnom učešću ove djece. Potrebne su vještine koje će nastavnicima/ama olakšati da ovim učenicama/ima pruže kvalitetno obrazovanje, imali oni teškoće ili ne. Pored vještina, nastavnicima/ama je, takođe, potrebno i dobro tehničko pomagalo kako bi uspješno odgovorili potrebama djece sa tjelesnim smetnjama (*Save the children*, 2007).

1.5. Asistivna tehnologija i djeca sa tjelesnim smetnjama

Do sada je proizvedeno mnogo različitih pomagala asistivne tehnologije, pa je potrebno napraviti i klasifikaciju njihovu s ciljem lakše organizacije, ali i upotrebe. „Uređaje asistivne tehnologije je najbolje klasifikovati prema namjeni koja će pomoći djetetu u izvršenju zadataka“ (Lazor, Isakov i Ivković, 2012):

1. Stabilnost, sjedenje i pokretljivost;
2. Radno mjesto;
3. Teškoće u pisanju;

Stabilnost, sjedenje i pokretljivost

Tjelesne smetnje su najčešće povezane sa teškim i trajnim oštećenjima motornog sistema, tjelesnim deformitetima, oštećenjima centralnog i perifernog nervnog sistema, kao i hroničnim oboljenjima koja narušavaju zdravstveno stanje djeteta. Ovoj djeci potrebno je mnogo snage i energije kako bi pokrete tijela usmjerila na obavljanje neke aktivnosti, zbog čega im je često potrebna i pomoć drugih osoba. Asistivna tehnologija koja se koristi u ovu svrhu mora biti odgovarajuća i treba zadovoljiti potrebe svakog djeteta. Najbolje je koristiti sljedeći vid pomagala: odgovarajuće stolice, stolovi, neklizajuće površine na standardnoj stolici i sl. Kada dijete ima poteškoća sa pokretljivošću ili stabilnošću, potrebno je razmotriti mogućnost upotrebe ovih sredstava, pošto su od ključne važnosti za učestvovanje djece sa tjelesnim smetnjama u vaspitno-obrazovnom procesu.

Radno mjesto

Organizacija učionice veoma je bitna jer utiče na postignuća djece. Odgovarajući sto, dobro osvijetljenje i odsustvo buke čine učenje efikasnijim. Potrebno je obezbijediti mjesto na kojem će dijete dobro vidjeti i čuti nastavnika/cu, tablu, geografsku kartu i ostali potreban materijal za rad, koji će biti u njihovom vidnom polju. Potrebno je identifikovati zadatke koje dijete treba da obavlja, kako bi se na pravi način prilagodila i uključila asistivna tehnologija koja će mu pomoći u obavljanju zadataka.

Teškoće u pisanju

Kada dijete ima teškoća u pisanju pomoć i podršku mu pružaju nastavnik/nastavnica i logoped/logopetkinja. Sredstva asistivne tehnologije koja djetetu mogu pomoći su: obična ili hemijska olovka sa adaptivnom hvataljkom, prilagođeni papir sa podebljanim linijama, graničnici i sl.

1.6. Primjena asistivne tehnologije u nastavi

U procesu vaspitanja i obrazovanja potrebno je pružiti adekvatnu podršku i pomoć djeci, pa samim tim i osigurati potrebnu asistivnu tehnologiju koja će biti od velikog značaja za djecu sa tjelesnim smetnjama. „Potrebno je izvršiti procjenu, kako bi se utvrdilo koje pomagalo će učeniku biti od koristi“ (Bjelan i Kafedzić, 2022). Asistivna tehnologija treba da odgovara djetetu i njegovim sposobnostima. Da bi se svim učenicima/ama omogućio jednak pristup nastavnom programu, poboljšao njihov akademski uspjeh, potrebno je osigurati im asistivnu tehnologiju. Ona nije korisna samo učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, već je i korisna nastavnicima/ama, što stiču znanja o njenoj namjeni, a kasnije će moći da podučava i druge učenice/ke različitim načinima i tehnikama učenja. Tako utiče na samostalnost kod djece, motiviše ih na rad i smanjuje strah od neuspjeha.

U podučavanju djece u radu sa određenim pomagalima potrebno je više vremena posvetiti i: pripremi pisanih i slikovnih uputstava i koraka u radu sa pojedinačnim uređajima i programima, demonstracija koraka (pruža se podrška djetetu kako bi samostalno savladalo programe i uređaje), instrukcije (navesti čemu koji program služi). Važno je da nastavnici/e, roditelji, ali i svi koji su uključeni u proces vaspitanja i obrazovanja djece znaju da koriste i budu upoznati o karakteristikama pomagala kako bi se učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama boravak u školi olakšao. Uz primjenu asistivne tehnologije nastavnici/e lakše uključuju dijete u nastavni proces. Zato je potrebno edukovati nastavnike/ce za korišćenje asistivne tehnologije. Asistivnu tehnologiju

za djecu sa tjelesnim invaliditetom čine (preuzeto sa: <https://disabilityinfo.me/ljudska-prava/pristupacnost/item/1374-asistivne-tehnologije-za-djecu-i-mlade-s-invaliditetom> Datum pristupa: 5. 11. 2024. godine).

PRIBORI ZA PISANJE

Vodič ili graničnik za pisanje je tanki plastični šablon koji se postavlja preko papira. On pomaže osobama koje imaju usporene, ograničene ili nekontrolisane pokrete, odličan je za učenike/ce s oštećenjem vida, kao i za učenike/ce s tjelesnim oštećenjima. Vodič će olakšati snalaženje na papiru, što omogućava pisanje po pravoj liniji i postepeno vodi ka razlikovanju različitih vrsta linija na papiru.

Navlaka za olovke je ergonomski oblikovana i služi kao pomoćno sredstvo u pisanju. Postoji više modela različitih oblika, boja i veličina. Navlaka za olovke pomaže osobi da drži olovku pravilnije i olakšava pisanje na drugačiji način (ispravlja nepravilno držanje olovke, omogućava manji pritisak prstiju, sprečava da olovka klizi iz prstiju i sl.).

PRISTUP RAČUNARIMA

Pristup računarima je izraz kojim se opisuje grupa sredstava asistivne tehnologije koja pojedincima omogućava da koriste računar. Namijenjena su osobama kojima standardne tastature ili miševi nijesu pristupačni i adekvatni za upotrebu.

Plavi miš („Blue mouse“) predstavlja pomagalo za osobe koje imaju oslabljenu motoriku. Uređaj ima specifičan oblik koji podsjeća na otisak šake u glini što obezbjeđuje lakše rukovanje. Ima sve funkcije standardnog računarskog miša. U paketu sadrži i magnetno postolje, a na računar se povezuje preko USB kablova.

Vertikalni miševi – džojstici koriste se kao zamjena za kompjuterske miševe za osobe koje imaju u većoj mjeri ograničene ili nekontrolisane pokrete. Uređaj se sastoji od džojstika i dva tastera. Kursorom se upravlja pritiskom džojstika, koji se kreće u rasponu od 20 do 30 stepeni, dok tasteri na njemu zamjenjuju tastere standardnog miša. Džojstici su često korisni osobama sa cerebralnom paralizom, jer brže i lakše savladaju rad sa njima nego sa standardnim mišem.

STOLOVI ZA OSOBE KOJE KORISTE KOLICA

Stolove koje koriste učenici/e korisnici/e kolica veoma su praktični jer je moguće podesiti njihovu visinu i nagib ploče u skladu sa potrebama, uzrastom korisnika/ca i aktivnostima koje treba obavljati za stolom. Sto ima graničnike koji olakšavaju manipulisanje priborom za rad (sveske, knjige, olovke, papiri) i sprečavaju da pribor padne na pod. Ploča stola je plastificirana

radi jednostavnog održavanja. Postoji više vrsta stolova, ali je njihova zajednička karakteristika da budu dovoljno visoki i široki, podesivi, bez prepreka i prečki ispod radne ploče, kako bi osoba koja koristi kolica mogla nesmetano da ih koristi.

PLATFORME ZA SAVLADAVANJE BARIJERA

GUSJENIČAR SA-3 – dizajniran je tako da ga mogu upotrebljavati djeca koja koriste kolica, a ono što ga čini podobnim jeste kompatibilnost sa velikim brojem različitih kolica. Nosivost gusjeničara je 160 kg. Jednim punjenjem može se popeti do 30 spratova. Potreban je mali prostor za okretanje na odmoru. Pričvršćivanje kolica je vrlo jednostavno.

TELESKOPSKE RAMPE se jednostavno montiraju postavljanjem na stepenište i skidaju poslije korišćenja. Mogu se koristiti za spoljašnju i unutrašnju upotrebu. Napravljene su od aluminijuma sa antikliznim površinama. Mogu biti dugačke 1 ili 2 metra, a u zavisnosti od dužine teške su 9,8 kg ili 14,8 kg. Nosivost ove rampe je 270 kg.

1.7. Asistent/kinja u nastavi

Djetetu sa posebnim obrazovnim potrebama može se obezbijediti asistent/kinja u nastavi kao tehnička pomoć radi obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnom postignuću (Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, Sl. list br. 45/10, član 30a). Komisije preporučuju asistenta/kinju u nastavi za djecu sa: težim i teškim tjelesnim smetnjama, umjerenim intelektualnim smetnjama, učenicima/ama koji imaju oštećenje vida, najtežim i potpunim gubitkom sluha, težim do teškim govorno-jezičkim smetnjama i djeci iz spektra autizma. Kada se predlaže asistent/kinja, potrebno je voditi računa o propisima iz oblasti obrazovanja, kao i na principe kojima se vrši procjena: potrebe djeteta, interesovanja, sposobnosti, korišćenje pomagala i sl. Za korisnike/ce kolica nije potrebno angažovanje asistenta/kinje ukoliko je škola pristupačna, tada je neophodna samo vršnjačka pomoć kako bi dijete stiglo do učionice ili kabineta u kojem se nastava odvija. „Asistent u nastavi za učenike s posebnim obrazovnim potrebama se odnosi na pružanje pomoći u toku pohađanja škole, koja za cilj ima da se olakša praćenje nastave, pomoć prilikom dolaska i odlaska u školu, hvatanje bilješki u toku nastave, kao i pomoć prilikom izrade domaćih zadataka“ („Priručnik o pristupu djeci s invaliditetom u srednjem inkluzivnom obrazovanju u Crnoj Gori“, 2019).

Posao asistenta/kinje u školi određuje stručni tim škole, zavisno od potreba učenika/ca. Asistent/kinja u nastavi pruža tehničku podršku učeniku/ci u mjeri u kojoj mu je to i potrebno, a

sve u skladu sa sposobnostima i mogućnostima djeteta. Mora se voditi računa o osamostaljivanju učenika/ca u okviru njegovih sposobnosti i mogućnosti, ali i da se vodi briga o budućnosti djeteta. Zato asistent/kinja pruža tehničku pomoć, roditelj ukazuje na mogućnosti djeteta, a stručni tim škole određuje pomoć i podršku koja je njemu potrebna. U zavisnosti od invaliditeta pomaže djetetu da učestvuje u nastavi, da se bolje kreće u okviru vaspitno-obrazovne ustanove. On mora da poštuje prava i obaveze, da bude obrazovan za obavljanje tog posla, ali i da pruža pomoć i podršku djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u procesu obrazovanja. Asistent/kinja u nastavi pored nastavnica i nastavnika jedan je od prenosilaca znanja jer na individualan način radi sa djetetom i samim tim mu pruža pomoć, ali ga i motiviše za rad. On učenicima/ama omogućava i lakšu socijalizaciju i komunikaciju sa vršnjacima, jer njegova obaveza je da pomogne ovim učenicima/ama da se bolje socijalizuju i uključe u svakodnevni društveni život.

Učenici/e sa tjelesnim smetnjama radi sticanja znanja i vještina imaju pravo na obrazovanje po posebno utvrđenom programu, koji je prilagođen njegovim potrebama. To se odnosi na prilagođavanje oblika i metoda rada u nastavi koje bi unaprijedile očuvane potencijale i izgradile nove na temelju već stečenih znanja i iskustava. Rad sa ovim učenicima/ama bi trebalo da obavlja vaspitač/ica, nastavnik/ca, stručni/a saradnik/ca (pedagog/pedagoškinja, psiholog/psihološkinja, defektolog/defektološkinja). Kod učenika/ca kod kojeg se utvrdi posebni obrazovni program može ostvariti pravo i na asistenta/kinju u nastavi.

1.8. Dosadašnja istraživanja

Dosadašnja istraživanja pretežno su usmjerena na proučavanje arhitektonske pristupačnosti učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, kako bi se ispitala pristupačnost škola. Arhitektonskom pristupačnošću škola u ovom kontekstu bavili su se mnogi autori. Baveći se ovom problematikom zaključili su da većina škola nije pristupačna, da se ne ispunjavaju propisi navedeni u Pravilniku (Gojko, 1982). U četrdeset i dvije škole na ulazu su stepenice, one su glatke i nemaju ogradu, prag na vratima postoji, pa je potrebno napraviti prepravke i adaptirati škole. Ono što se navodi jeste ekonomski status našeg društva koji omogućava adaptiranje (prilagođavanje) samo nekih školskih zgrada, zato je potrebno naglasiti da se prilikom planiranja i projektovanja novog školskog prostora uzimaju u obzir i bitne karakteristike i potrebe djece sa smetnjama u razvoju, kao i njihove specifične potrebe i vrste smetnje. Pristupačnost škola se ne odnosi samo na fizičku dostupnost, već i na dostupnost prilagođenih metoda rada, nastavnih sredstava, didaktičkog materijala,

udžbenika i sl. (Nedović, Jevđenović i Sretenović, 2020). Rezultati pokazuju da u školama prilazi nijesu prilagođeni, da su ulazna vrata široka, bez pragova, što omogućava kretanje učenicima/ama koji su korisnici/e kolica, postoje rampe i rukohvati, hodnici su pregledni, učionice i sale za fizičko su adaptirane. Toaleti nijesu pristupačni i liftovi nijesu ugrađeni, čime je otežan dolazak do učionica. Zato se i navodi značaj pristupačnosti, jer je bitan za obezbjeđivanje pristupa i nesmetanog obrazovanja. Zato je pristupačnost škola ispitana provjerom pristupačnosti ulaza u školu, ulaza i izlaza u školsko dvorište, pristupačnosti hodnika, učionica, toaleta i sl. Kako bi se utvrdilo sve što jeste ili nije pristupačno učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama u redovnim školama (Nikolić, Štosović-Ilić i Banović, 2015). Utvrđeno je da škole nijesu arhitektonski pristupačne jer nijesu prizemne, kabinetska nastava odvija se na spratu, pa je učenicima/ama otežano praćenje nastave, kao i dolazak do učionica. Potrebno je tražiti i projekat adaptacije kako bi škole bile arhitektonski pristupačne učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama (Andrade, Domeles i Ely Bins Moro Helena, 2012), što je zapravo i urađeno. Toaleti su adaptirani, napravljeni su novi i veći prema standardu pristupačnosti, i samim tim prilagođeni učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama. Potrebno je osim toaleta, adaptirati učionice i ulaz u školu jer ne postoji rampa. Potrebno je izvršiti i analizu kvaliteta inkluzivnog obrazovanja učenika/ca sa smetnjama u razvoju koji su uključeni u redovne vaspitno-obrazovne ustanove (Jovanova-Chichevska, Radojičić-Dimitrova i Mladenovska, 2018). Uočene su prednosti i nedostaci u školama koje pohađaju učenici/e sa tjelesnim smetnjama.

Prednosti u školama predstavljaju defektolozi, koji pružaju pomoć i podršku učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, u pojedinim školama imaju prilagođene rampe i toalete. Najveći nedostatak jeste arhitektonska neprilagođenost škola, osim ovog nedostatka uočeno je da škola nema potrebna sredstva i pomagala koji će učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama olakšati praćenje nastave. Oko 80% ustanova ne ispunjava uslove arhitektonske pristupačnosti, rampe postoje, ali nijesu adekvatno postavljene (Radaković, Protić-Gava i Radaković, 2019). To znači da je neophodna pomoć drugog lica da bi se rampa mogla koristiti, nagib je prevelik jer ne postoje rukohvati ili su previsoko postavljeni. Učenici/e sa tjelesnim smetnjama navode da im je pristup otežan zbog neprilagođenosti škola, pa im je kretanje ograničeno. Univerzalni dizajn odnosi se na pristupačnost škola djeci sa tjelesnim smetnjama, kako bi se utvrdila pristupačnost i olakšao boravak u školi, ali i praćenje nastave (Kumari, Marinatnam i Mishra, 2017). Arhitektonska pristupačnost u redovnim školama odnosi se na one elemente koji se mogu svrstati u tzv.

„univerzalni dizajn“. Da bi se učenicima/ama olakšalo praćenje nastave potrebno je prilagoditi škole, obezbijediti prilaz školi, učionicama i toaletima. Inkluzija podrazumijeva fleksibilan sistem u kojem se polazi od toga da sva djeca mogu da uče. Kao jedan od osnovnih preduslova uspjeha inkluzivnog pristupa u obrazovanju ističe se spremnost škole za uvođenje inkluzivne obrazovne prakse, odnosno zainteresovanost, sposobnost i volja školske zajednice da primjeni model inkluzivnog obrazovanja (Jablan, Jolić i Grbović, 2009). Najveće teškoće u obrazovanju predstavljaju prilagođavanje i uklapanje u novu školsku sredinu i savladavanje školskog gradiva. Pored prostornih barijera koje se javljaju, neprilagođenosti škola djeci sa tjelesnim smetnjama, navodi se i nespremnost nastavnika/ca (Kranjčec-Minarić, Ralić-Žici Lisak, 2016). Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne škole predstavlja izazov savremenog vaspitanja i obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje zahtjeva stvaranje promjena u obrazovnom sistemu, kako bi sistem bio primjeren vaspitno-obrazovnim potrebama svakog učenika/ce. Ovo obrazovanje temelji se na ideji da su svi učenici/e sposobni/e učiti i doprinijeti školskim aktivnostima uz odgovarajuće razumijevanje i podršku svih subjekata nastavnog procesa, ali i društva u cjelini (Omerdić, Riđić, Beba i Čeleš, 2023). Rezultati su pokazali da nastavnici/e podržavaju inkluziju, ali smatraju da redovne škole još uvijek nijesu prilagođene djeci koja imaju teškoće u razvoju. Za uspješnu inkluziju neophodno je osigurati kontinuiranu edukaciju nastavnika/ca. Osim što je potrebno stvoriti bolje uslove za školovanje djece sa teškoćama u razvoju, potrebno je obezbijediti nastavnicama/ima odgovarajuća sredstva za rad, kako bi se ovim učenicima/ama olakšalo praćenje nastave.

1.9. Definisanje ključnih pojmova

Imajući u vidu predmet ovog istraživanja, neophodno je definisati suštinu i značenje pojmova koji ga u sadržajnom smislu određuju. To su arhitektonska pristupačnost, škola i djeca sa tjelesnim smetnjama.

Definicija arhitektonske pristupačnosti

„Arhitektonska pristupačnost je širok pojam koji označava da su osobe sa smetnjama u razvoju u mogućnosti da koriste prilagođeni prostor, pogodnosti objekata i resurse. U okruženje spadaju fizički prostor kao što su škola, igrališta, toaleti i uređaji za održavanje higijene“ (*Pristup školi i obrazovno okruženje – fizički aspekt, informisanje i komunikacija*, 2014).

Definicija škole

Škola je vaspitno-obrazovna ustanova u kojoj učitelji/ce, nastavnici/e, po unaprijed utvrđenom planu i programu, uče mlađe naraštaje.

Definicija djece s tjelesnim smetnjama

Osnovne karakteristike djece sa tjelesnim smetnjama su motoričke teškoće i hronična oboljenja. Postoje različiti oblici i jačina teškoća u kretanju i položaju tijela, smanjene/onesposobljene funkcije pojedinih dijelova tijela, najčešće ruku, nogu i kičme. U ovu grupu ubrajamo:

- djecu sa oštećenjem lokomotornog aparata;
- djecu sa oštećenjem centralnog nervnog sistema;
- djecu sa oštećenjem perifernog nervnog sistema;
- djecu sa oštećenjima nastalih usljed hroničnih bolesti drugih sistema (*Save the children*, 2018);

2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja je utvrđivanje arhitektonske pristupačnosti djeci sa tjelesnim smetnjama u vaspitno-obrazovnim ustanovama u opštini u Nikšić. Uzimajući u obzir značaj ove teme, potrebno je utvrditi pristupačnost škola (rampe, liftovi, učionice, hodnici i sl.).

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju nastavu pohađaju u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama. Tom prilikom vodi se računa o ispunjenju akademskih, ali i razvojnih zahtjeva. Potrebno je obezbijediti preduslove za pristup obrazovanju i praćenju postavljenih razvojnih i obrazovnih ciljeva. Ustanovu je potrebno učiniti dostupnom (pristupačnom), prevazići arhitektonske barijere, (prilagoditi toalete, učionice, hodnike i sl.). Arhitektonska pristupačnost je širok pojam koji označava da su osobe sa smetnjama u razvoju u mogućnosti da koriste prostor, pogodnosti objekata i resurse. U okruženje spadaju fizički prostor kao što su škola, igralište, toaleti i uređaji za održavanje higijene (*Pristup školi i obrazovno okruženje – fizički aspekt, informisanje i komunikacija*, 2014).

2.2. Cilj i zadaci istraživanja

Primjetno je da škole nijesu arhitektonski pristupačne učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama. Dosadašnja istraživanja sprovedena na istu i sličnu temu utvrdila su da škole nijesu dostupne, toaleti nijesu pristupačni, praćenje nastave u kabinetima je otežano, jer se nalaze na spratu, postoje pragovi na vratima, vrata nijesu dovoljno široka. Efikasna briga o djeci koja imaju potrebu za dodatnom podrškom zahtjeva stvaranje dodatnih pogodnosti za njihov optimalni razvoj. „Da bi to bilo moguće, pored materijalnih uslova neophodnih za dodatnu podršku, svi oni koji brinu o djeci moraju uspješno funkcionisati i povezani da bi proklamovani cilj za preduzimanje mjera od najboljeg interesa za djecu bio ostvaren“ (Mitić, 2011).

Cilj istraživanja je utvrditi arhitektonsku pristupačnost škola (rampe, liftovi, učionice, toaleti, hodnici i sl.). Da bismo mogli ostvariti postavljeni cilj neophodno je realizovati sljedeće zadatke istraživanja:

Zadatak 1.

Utvrditi da li su staze, hodnici i vrata dovoljno široki da mogu da prođu invalidska kolica i druga vrsta pomagala.

Zadatak 2.

Utvrditi da li su toaleti pristupačni za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama.

Zadatak 3.

Utvrditi da li su učionice pristupačne za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama (klupe, tabla, odgovarajuća prohodnost među klupama i sl.)

Zadatak 4.

Utvrditi da li je rampa ispred vaspitno-obrazovnih ustanova adekvatno postavljena za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama.

2.3. Naučnoistraživačke hipoteze

Imajući u vidu prethodno definisan problem, predmet, cilj i zadatke istraživanja, te rezultate do kojih su došli istraživači koji su se ranije bavili ovom problematikom u ovom slučaju opravdano je postaviti **glavnu hipotezu, koja glasi: pretpostavlja se da škole nijesu arhitektonski pristupačne učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama.**

„Hipoteze su u tijesnoj vezi s postavljenim ciljem i zadacima istraživanja i predstavljaju odgovore na postavljena pedagoška pitanja, najčešće o povezanosti između dvije ili više varijabli ili o razlikama unutar varijable“ (Bandur i Potkonjak, 1999b). Prethodno definisani zadaci istraživanja, odnosno suština i sadržaj glavne hipoteze, uslovili su postavljanje sljedećih sporednih hipoteza:

H1: Pretpostavlja se da su staze, hodnici i vrata dovoljno široki da mogu proći invalidska kolica i druge vrste pomagala.

H2: Pretpostavlja se da toaleti nijesu pristupačni za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama.

H3: Pretpostavlja se da učionice nijesu pristupačne za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama.

H4: Pretpostavlja se da rampe ispred vaspitno-obrazovnih ustanova nijesu adekvatno postavljene.

2.4. Istraživačke varijable

Nakon definisanja problema i predmeta istraživanja, cilja i zadataka, te glavne i sporednih hipoteza, slijedi definisanje varijabli. Varijablu u pedagoškom istraživanju predstavlja karakteristika tj. svojstvo ili obilježje neke pedagoške pojave koja se mijenja (varira). „Podjela varijabli je na nezavisno promjenljive i zavisno promjenljive. Nezavisno promjenljiva varijabla je uzrok djelovanja jedne pojave na drugu, dok je zavisno promjenljiva varijabla posljedica ili efekat djelovanja nezavisno promjenljive na zavisno promjenljivu“ (Mandić, 2004).

Nezavisna varijabla:

Učenici/e sa tjelesnim smetnjama.

Zavisna varijabla:

Arhitektonska pristupačnost škola – rampe, liftovi, toaleti, učionice i sl.

2.5. Značaj istraživanja i paradigmatiska opredjeljenja

Prema karakteru ovo istraživanje spada u grupu primijenjenih (operativnih) istraživanja, a prema veličini u mala (mikro) istraživanja. Ovim istraživanjem dobićemo odgovore na pitanja koja se odnose na arhitektonsku pristupačnost škola djeci sa tjelesnim smetnjama. Ovo istraživanje ponudiće nam odgovore, kako bi se utvrdilo koliko su škole zapravo arhitektonski pristupačne. Istraživanje može da posluži i kao primjer da se nastave dalja istraživanja na ovu temu. Očekujemo da će ovo istraživanje pokazati da škole nijesu arhitektonski pristupačne učenicima/ama s tjelesnim smetnjama, da im je praćenje kabinetske nastave otežano, kao i pristup učionicama. Praktična primjena ovog istraživanja stvoriće nove smjernice za škole da izgrade bolje uslove za pristup škola, kako bi se djeci sa tjelesnim smetnjama olakšalo obrazovanje. Očekivani doprinos rezultata

istraživanja ogledaće se u kreiranju povoljnijeg ambijenta za razvoj obrazovanja djece s tjelesnim smetnjama u redovnim školama.

2.6. Populacija i uzorak

Osnovni skup populacije iz koje smo izabrali istraživački uzorak (15 ispitanika/ca) za potrebu istraživanja, čine stručni/e saradnici/e (pedagoškinje i pedagozi, psihološkinje i psiholozi i defektološkinje i defektolozi) i 177 nastavnica i nastavnika vaspitno-obrazovnih ustanova (od kojih: 45 vaspitačica i vaspitača, 45 nastavnica i nastavnika predmetne nastave, 43 učiteljice i učitelja i 44 nastavnice i nastavnika) u opštini Nikšić. Uzorkom će biti obuhvaćene sljedeće vaspitno-obrazovne ustanove: jedna predškolska ustanova – JPU „Dragan Kovačević“; deset osnovnih škola – JU OŠ „Olga Golović“, JU OŠ „Ratko Žarić“, JU OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“, JU OŠ „Luka Simonović“, JU OŠ „Braća Labudović“, JU OŠ „Braća Ribar“, JU OŠ „Radoje Čizmović“, JU OŠ „Milija Nikčević“, JU OŠ „Jagoš Kontić“ i JU OŠ „Ivan Vušović“; tri srednje škole – JU „Prva srednja stručna škola“, JU „Srednja stručna škola“ i JU „Srednja ekonomsko-ugostiteljska škola“. Dakle, potrebno je ispitati arhitektonsku pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova za djecu sa tjelesnim smetnjama. U ovom istraživanju uzorak je biran namjerno. Dobijena je saglasnost Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija i Zavoda za školstvo za sprovođenje istraživanja.

2.7. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U teorijskom dijelu rada dominira racionalno-deduktivni pristup, a u dijelu neposredne primjene instrumenata, kao i u dijelu prikupljanja podataka, empirijsko-induktivni pristup. U fazi obrade dobijenih rezultata koristili smo matematičko-statistički pristup. U definisanju idejnog dijela istraživanja koristili smo metodu teorijske analize, a u okviru studijskog dijela naučnoistraživačkog rada koristili smo deskriptivnu metodu. Samo značenje deskriptivne metode u pedagoškom istraživanju znači opisivanje. Kada je u pitanju izbor tehnike u ovom istraživanju koristićemo se tehnikom posmatranja i anketiranja. Instrumenti koji će se koristiti u ovom istraživanju su anketni upitnik i intervju. Ovim instrumentima želimo ispitati mišljenja zaposlenih kako bi se utvrdilo koliko su škole arhitektonski pristupačne učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, sa kojim ograničenjima se susreću u toku svog školovanja. Koristićemo struktuirani intervju s unaprijed utvrđenim sadržajem i standardizovanim popisom pitanja u kojima se traže

tačno određene informacije. Radi dobijanja što većeg broja podataka korist ćemo se i anketnim upitnikom, koji je sastavljen od pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.

3. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA

S obzirom na to da se cjelokupno istraživanje sastojalo iz dvije velike cjeline (ispitivanje pedagoškinja/pedagoga i ispitivanje ostatka nastavnog kadra), na samom početku analize biće prikazani odgovori iz upitnika u kojem su učestvovalе pedagoškinje i pedagozi. U Tabeli 1 biće prikazani deskriptivni podaci u odnosu na polne razlike i tip radnog mjesta (predškolska ustanova, osnovna ili srednja škola).

Tabela 1: Deskriptivna statistika u odnosu na pol i tip radnog mjesta pedagoga.

Varijabla		Frekvencije	Procenti (%)
Pol	Muški	2	13,33
	Ženski	13	86,67
Radno mjesto	Osnovna škola	10	66,67
	Srednja škola	3	20
	Predškolska ustanova	2	13,33

Ono što se na samom početku analize treba istaći jeste da je u istraživačkom procesu učestvovalo 15 pedagoškinja i pedagoga. Njih dvoje ili 13,33% je muškog pola, a njih 13 ili 86,67% je ženskog pola. Kada govorimo o radnom mjestu, njih 10 ili 66,67% svoj posao obavljaju u osnovnim školama, njih 3 ili 20% uzorka u srednjim školama, a njih 2 ili 13,33% rade u predškolskim ustanovama. U nastavku teksta u Tabeli 2, biće prikazana distribucija odgovora na različitim pitanjima koja se odnose pristupačnosti obrazovnih institucija u odnosu na djecu sa tjelesnim smetnjama u razvoju.

Tabela 2: Distribucija odgovora u odnosu na pristupačnosti u školama za djecu sa smetnjama razvoju.

Varijable		Frekvencije	Procenti (%)
Nivo pristupačnosti u školama za djecu sa tjelesnim smetnjama.	Potpuno pristupačna	3	20
	Djelimično pristupačna	11	73,33

	Nije pristupačna	1	6,67
Da li školu pohađaju učenici/e sa tjelesnim smetnjama?	Da	5	33,33
	Ne	10	66,67
Pristupačnost učionica za učenike/ce korisnike/ce kolica.	Da	8	53,33
	Ne	7	46,67
Da li se posljednjih godina radilo na prilagođavanju prostora za ove učenike/ce?	Da	8	53,33
	Ne	7	46,67
Da li rampu učenici/e sa tjelesnim smetnjama mogu samostalno koristiti?	Da	9	60
	Ne	6	40
Da li su vrata dovoljno široka i bez pragova?	Da	13	86,67
	Ne	2	13,33
Da li je toalet prilagođen učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?	Da	7	46,67
	Ne	8	53,33
Da li je prostor među klupama prilagođen djeci korisnicima kolica?	Da	9	60
	Ne	6	40
Da li su hodnici dovoljno široki za djecu korisnike kolica?	Da	12	80
	Ne	3	20
Da li učenici/e sa tjelesnim smetnjama mogu posjećivati druge prostorije u školi?	Da	12	80
	Ne	3	20

Kada je u pitanju nivo pristupačnosti, svega jedan ispitanik/ca ili 6,67% uzorka svoju ustanovu ocjenjuje potpuno nepristupačnom. Njih 3 (20%) je ocjenjuje potpuno pristupačnom, dok je najveći procenat (73,33%) dalo ocjenu djelimične pristupačnosti. Važan podatak je i da svega trećina slučajeva pomenute institucije obrazuje djecu sa tjelesnim smetnjama u razvoju, dok u 66,67% to nije slučaj, čime se na neki način pravda njihova nedovoljna pristupačnost ovoj ciljnoj grupi.

Što se tiče samih učionica i njihove prilagođenosti učenicima/ama koji su korisnici/e invalidskih kolica, u 53,33% slučajeva nailazimo na potvrđan odgovor dok u 46,67% to nije slučaj. Identični procenti prisutni su i kada se ispitalo to da li su u posljednjim godinama u školi radili na adaptaciji prostora kako bi ga načinili pristupačnijim za djecu sa tjelesnim smetnjama. Devet pedagoškinja/pedagoga ili 60% uzorka izjavilo je da učenici/e sa tjelesnim smetnjama u njihovim

školama mogu samostalno koristiti rampu, a njih 13 ili 86,67% izjasnilo se da su vrata u školama dovoljno široka i bez pragova kako bi ih ciljna grupa mogla nesmetano koristiti. Ovako visok procenat nije prisutan kada je riječ o opremljenosti toaleta za ciljnu grupu, s obzirom na to da je čak 53,33% ispitanika/ca izjavilo da toaleti nijesu prilagođeni osobama sa kolicima.

U 60% slučajeva, prostor među klupama u učionicama dovoljno je širok kako bi se djeca sa kolicima mogla nesmetano kretati. Dalje, u svega tri slučaja, što je 20% uzorka, hodnici u obrazovnim institucijama nijesu dovoljno široki kako bi se djeca sa kolicima nesmetano kretala. Na samom kraju ove analize treba istaći da u 80% slučajeva djeca sa tjelesnim smetnjama mogu posjećivati i druge sadržaje u školama, kao što su biblioteke ili školska dvorišta.

U nastavku rada slijedi kvalitativna analiza, gdje su ispitanici/e pedagozi/pedagoškinje odgovarali na niz pitanja koja su po svojoj prirodi jako slična svemu što je prikazano u Tabeli 2. Ako podijelimo ispitanu populaciju na pedagoge/pedagoškinje iz predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, primijetićemo da su rezultati intervjua vrlo slični unutar pomenutih kategorija. Što se tiče pedagoga koji rade u predškolskim ustanovama, primjetno je da su te institucije djelimično opremljene i prilagođene učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama. Ove bazične stvari su prisutne, poput širih hodnika, komocije u prostoru, iako se ti zaposleni ne mogu pohvaliti da su predškolske ustanove u kojima rade u potpunosti spremne za nesmetan boravak ciljne grupe u njima.

Još jedna manja grupacija, pedagoškinje i pedagozi iz srednjih škola daju slične odgovore. Primjer dobre prakse predstavlja JU „Srednja ekonomsko-ugostiteljska škola“ koja je u potpunosti prilagođena, sadrži modernu opremu, a u funkciji je i lift koji prevozi učenike/ce u kolicima na više spratove. Mašinska škola je dobrim dijelom opremljena, ali nedostaje taj lift kako bi govorili o primjeni najvećeg standarda. Za razliku od pomenutih škola, JU „Srednja stručna škola“ nije prilagođena svojim sadržajima i u njoj bi se otežano sprovodila nastava za pomenutu ciljnu grupu.

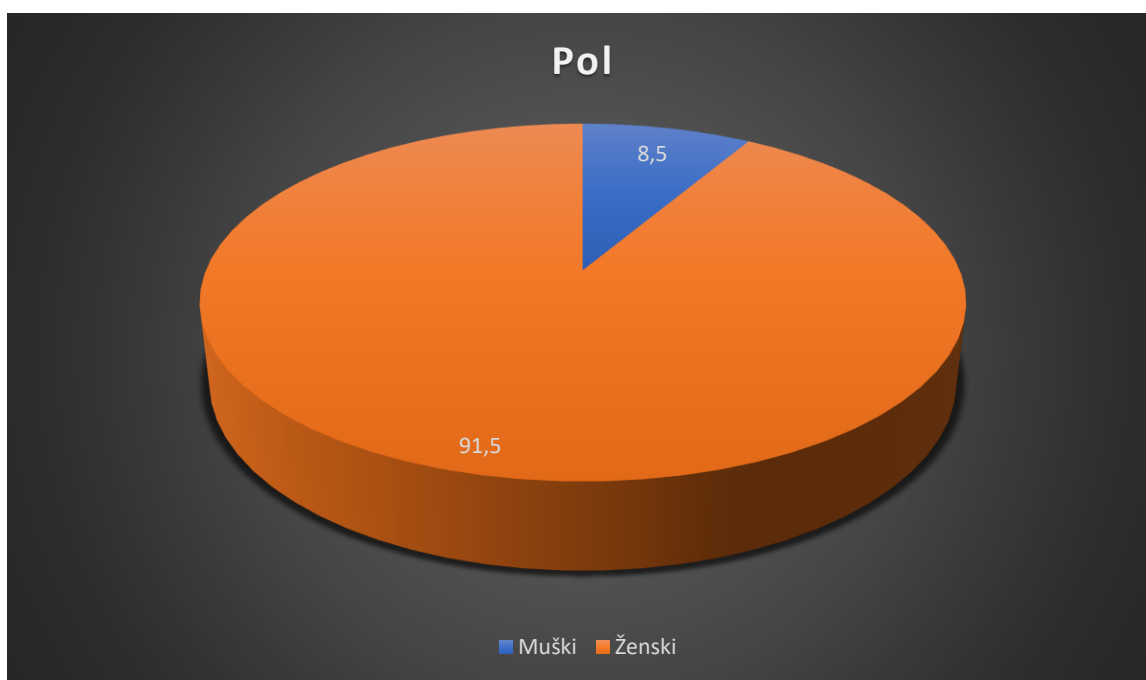
Neke od osnovnih škola, poput OŠ „Luka Simonović“, OŠ „Ratko Žarić“ ili OŠ „Ivan Vušović“ nemaju djecu sa tjelesnim smetnjama, pa stoga nijesu u dovoljnoj mjeri prilagođene za tu namjenu. Ove škole sadrže osnovne elemente prilagođenosti, kao što su šira vrata, rukohvati na stepenicama i slično. Neke od njih, kao što su OŠ „Ratko Žarić“ ili OŠ „Braća Labudović“ nemaju čak ni dovoljno široke hodnike kojima bi nesmetano cirkulisala djeca koja su korisnici/e invalidskih kolica. Određeni broj škola, kao što su OŠ „Milija Nikčević“ ili OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ imaju visok, ali ne i potpun nivo prilagođenosti datoj ciljnoj grupi. Jedna od škola sa

visokim nivoom prilagođenosti je i OŠ „Jagoš Kontić“, s tim da se navodi da pomenuta škola ne raspolaže specifičnim edukativnim materijalima, s obzirom na to da tu školu ne pohađaju djeca sa smetnjama u tjelesnom razvoju.

Prilično visok, vjerovatno i najviši nivo prilagođenosti, prisutan je u OŠ „Olga Golović“, jer je to škola u kojoj postoji tradicija upisa djece sa smetnjama u tjelesnom razvoju, ali i djece koja imaju specifične razvojne potrebe. U ovoj školi su prisutne sve stavke kojima provjeravamo prilagođenost obrazovne institucije djeci sa smetnjama u tjelesnom razvoju.

Nakon što je završena analiza odgovora u dijelu ispitivanja sa pedagozima, pristupiće se obradi podataka prikupljenih sa drugim osobljem (nastavnicama i nastavnicima, vaspitačima i vaspitačima i učiteljicama i učiteljima) u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama.

Na samom početku analize biće prikazan Grafikon 1, na kojem su predstavljeni podaci o polu ispitanika/ca.

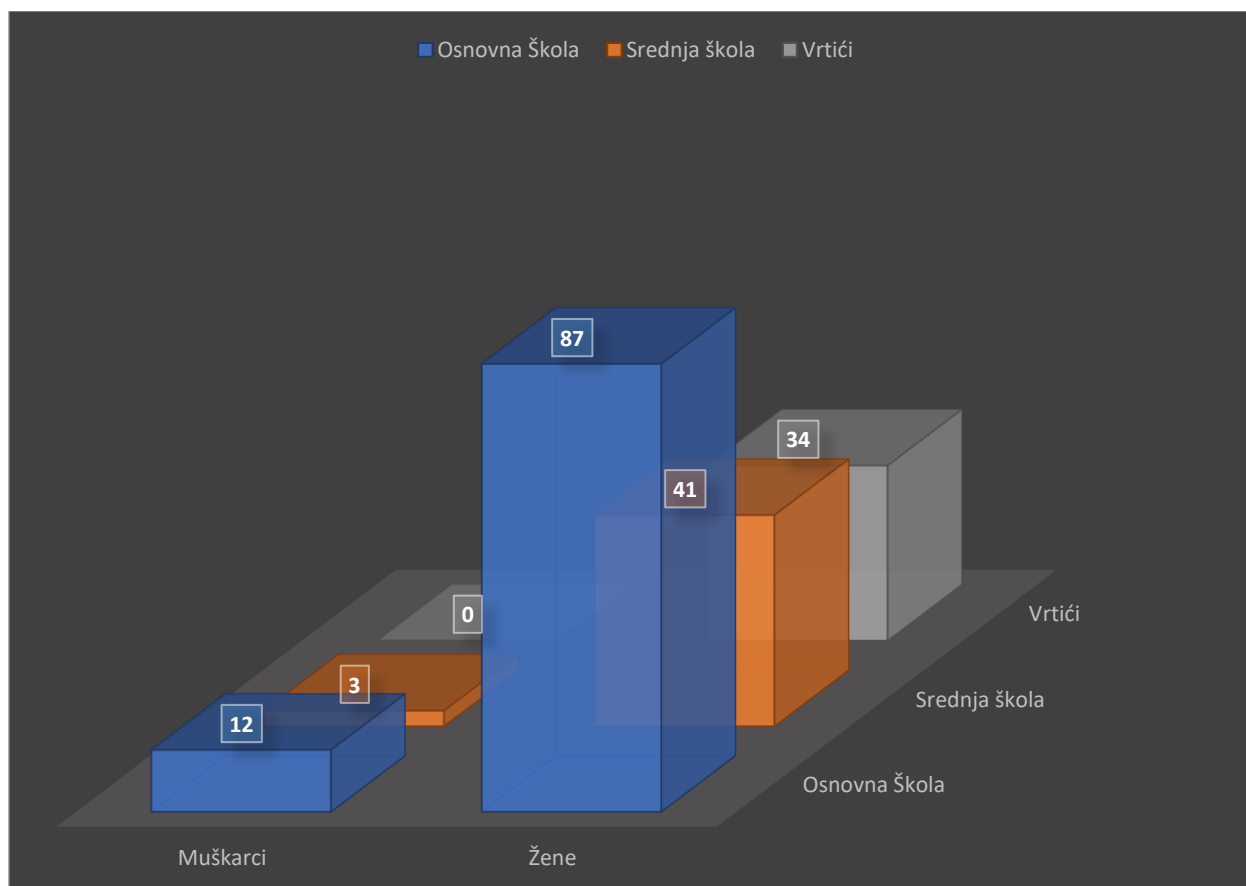

Grafikon 1: Distribucija uzorka ispitanika/ca u odnosu na pol ispitanika/ca.

Ono što je primjetno iz Grafikona 1 jeste da uzorkom dominira ženski pol, od 177 učesnika u ovom dijelu istraživanja, samo 15 je muških, što je oko 8,5% uzorka. Sa druge strane, pripadnica ženskog pola je 162, što je 91,5% uzorka. Očekivana je ovakva raspodjela, s obzirom na to da se žene mnogo češće opredjeljuju za profesiju učiteljice, nastavnice i vaspitačice.

Ono što treba naznačiti u ovakvoj analizi jeste da tolika dominacija ženskog pola onemogućava potpuno valjanu komparativnu analizu, gdje bi se računale razlike u određenim varijablama u odnosu na pol ispitanih.

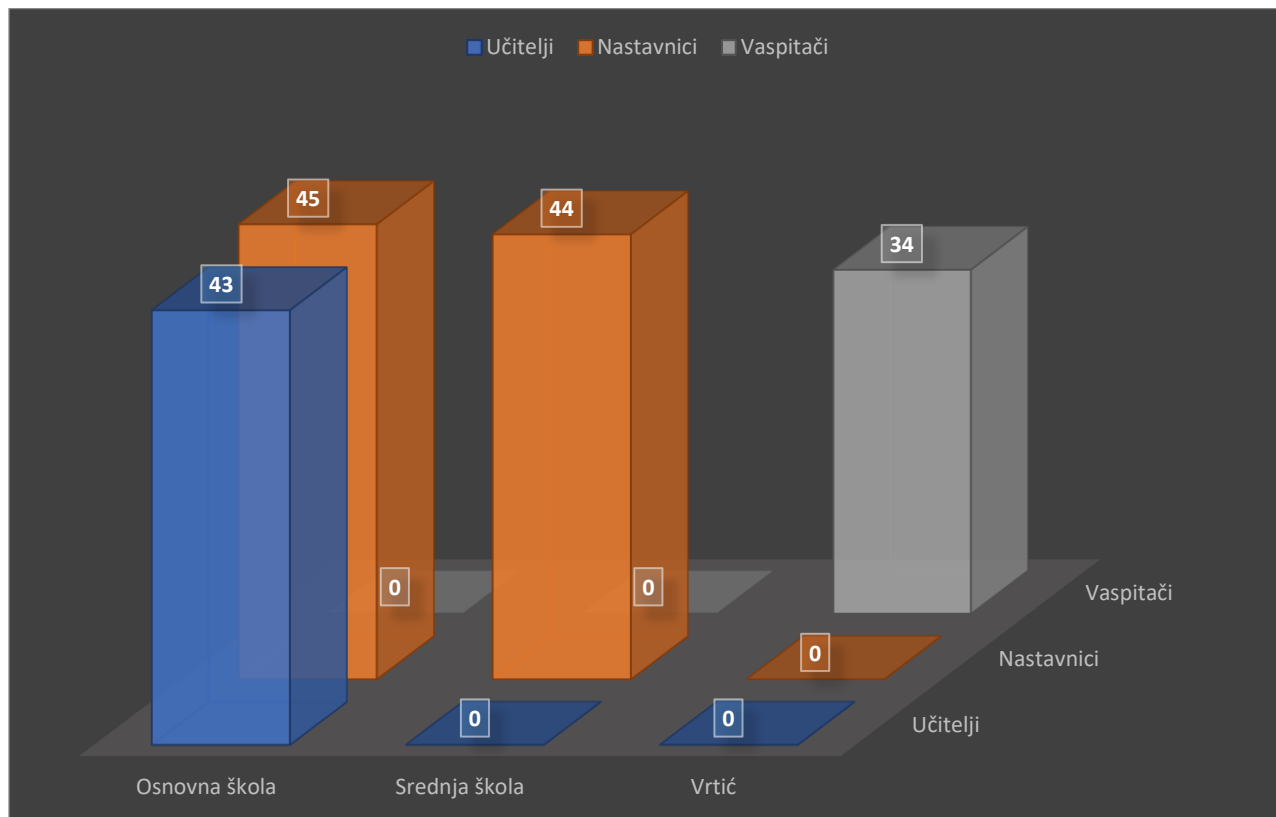
U nastavku teksta, na Grafikonu 2, biće prikazana distribucija uzorka u odnosu na tip obrazovne institucije (osnovna škola, srednja škola, predškolska ustanova) u kojoj su zaposleni ispitanici/e. U analizu će biti uključena i varijabla pol.

Grafikon 2: Distribucija uzorka u odnosu tip obrazovne institucije i pol ispitanika/ca.

Na osnovu podataka iz Tabele 2 da se zaključiti da je 99 ispitanika/ca zaposleno u osnovnim školama (55,93% uzorka), pri čemu je njih 12 muškog pola, njih 87 ženskog pola. Njih 44, što je 24,86% uzorka radi u srednjim školama. Kada je u pitanju osoblje koje radi u srednjim školama, ponovo preovladavaju žene. Njih je 41, dok je sa druge strane zabilježeno prisustvo i 3 muškarca. Na kraju, u predškolskim ustanovama radi njih 34, što je 19,21% ispitanice populacije. Unutar te ciljane grupe, svi su pripadnici ženskog pola.

Na vrlo sličan način, u nastavku teksta, biće prikazana distribucija uzorka u odnosu na radnu poziciju koju ispitanici/e obavljaju, a sve uz dodatnu perspektivu obrazovne institucije u kojoj rade.

Grafikon 3: Distribucija uzorka u odnosu tip obrazovne institucije i pol ispitanika/ca.

Podaci prisutni na Grafikonu 3 pokazuju nam jasno da uzorkom preovladavaju nastavnici/e. Njihova frekvencija iznosi 99, što je 55,93% ispitane populacije. Što se tiče populacije nastavnika/ca, od pomenutih 99,45 svoj posao obavlja u osnovnim školama, a 44 u srednjim školama. Nastavnika/ca nema u predškolskim ustanovama. Kada je u pitanju subuzorak učitelja/ca, njih je u ovom istraživanju 43, što je 24,29% uzorka.

Za razliku od nastavnika/ca koji su podijeljeni po osnovnim i srednjim školama, cjelokupna populacija učitelja/ca djeluje unutar osnovnih škola. Slična je situacija sa vaspitačima/cama kojih je u uzorku 34, a to je 19,20% ispitane populacije. Cjelokupna populacija vaspitača/ica djeluje unutar predškolske ustanove.

U nastavku teksta, u Tabeli 3 će biti predstavljena distribucija skorova po pitanju toga da li su ispitanici/e u svojim odjeljenjima imali djecu sa tjelesnim smetnjama ili ne, a sve posmatrano

kroz prizmu pola, obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 3: Iskustvo u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Iskustvo rada sa djetetom sa tjelesnom smetnjom		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	3 (20%)	12 (80%)	15 (100%)
	Ženski	36 (22,22%)	126 (77,78%)	162 (100%)
	Σ	39 (22,03%)	138 (77,97%)	177 (100%)
		Iskustvo rada sa djetetom sa tjelesnom smetnjom		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	8 (18,60%)	35 (81,40%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	20 (22,47%)	69 (77,53%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	11 (24,44%)	34 (75,56%)	45 (100%)
	Σ	39 (22,03%)	138 (77,97%)	177 (100%)
		Iskustvo rada sa djetetom sa tjelesnom smetnjom		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	19 (19,19%)	80 (80,81%)	99 (100%)
	Srednja škola	10 (22,73%)	34 (77,27%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	10 (29,41%)	24 (70,59%)	34 (100%)
	Σ	39 (22,03%)	138 (77,97%)	177 (100%)

Kada se sagleda Tabela 3, zaključak je da je svega 39 ispitanika/ca ili 22,03% ispitanika/ca imalo u svom radnom iskustvu djecu sa tjelesnim smetnjama u razvoju. Sa druge strane, njih 138 ili 77,97% nije imalo takav vid iskustva. Iz ugla polnih razlika, 20% ispitanih muškaraca je imalo ovakvo iskustvo, baš kao i 22,22% žena.

Kada status nezavisne varijable pripadne poziciji koju ispitanici/e pokrivaju u svojim obrazovnim institucijama, vidno je da postoje izvjesne razlike, ali da nijesu naročito izražene. Ukupno 18,60% učitelja/ica imalo je ovakav tip radnog iskustva, a 22,47% nastavnika/ca, dok su procenti nešto veći kod vaspitača/ica, i iznose 24,44%.

Na kraju, kada je riječ o različitim obrazovnim institucijama i njihovim iskustvom u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama, postoje nešto osjetnije razlike. Njih 19,19% koji rade u osnovnim školama imaju ovakav tip iskustva, a 22,73% onih koji rade u srednjim školama, uz 29,41% onih koji rade u predškolskim ustanovama, a koji su radili sa djecom sa smetnjama u razvoju.

Na identičan način, u Tabeli 4, biće prikazane razlike u iskustvu sa edukacijama na temu rada sa djecom sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 4: Iskustvo u edukacijama u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Iskustvo u specifičnim edukacijama		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	7 (46,67%)	8 (53,33%)	15 (100%)
	Ženski	70 (43,20%)	92 (56,79%)	162 (100%)
	Σ	77 (43,50%)	100 (56,50%)	177 (100%)
		Iskustvo u specifičnim edukacijama		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	18 (41,86%)	25 (58,14%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	37 (41,57%)	52 (58,43%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	22 (48,89%)	23 (51,11%)	45 (100%)
	Σ	77 (43,50%)	100 (56,50%)	177 (100%)
		Iskustvo u specifičnim edukacijama		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	42 (42,42%)	57 (57,58%)	99 (100%)
	Srednja škola	17 (38,64%)	27 (61,36%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	18 (52,94%)	16 (47,06%)	34 (100%)
	Σ	77 (43,50%)	100 (56,50%)	177 (100%)

Tabela 4 nam jasno pokazuje da je uzorak prilično ujednačen kada je u pitanju iskustvo edukacija koje su imale za cilj tretman djece sa tjelesnim smetnjama. Njih 77 ili 43,50% ima ovaj vid edukativnog iskustva, za razliku od 100 ispitanika/ca, ili 56,50%, koji nemaju to iskustvo. Iz

perspektive pola vidimo da je 46,67% muškaraca prošlo te edukacije. Što se edukovanih žena tiče, procenat je nešto manji i iznosi 43,20%.

Kada je riječ o radnom mjestu koje ispitanici/e obavljaju, prednjači kategorija vaspitača/ica, od kojih je 48,89% ispitanika/ca prošlo ovakav tip edukacija. Procenti kod učitelja/ica i nastavnika/ca gotovo su identični i iznose 41,86% i 41,57%.

Na kraju, kada status nezavisne varijable pripada obrazovnoj instituciji u kojoj ispitanici/e rade, kategorije se po procentima poprilično razlikuju. Od ukupnog broja 42,42% je onih koji rade u osnovnim školama a koji su imali ovakav vid edukacija, naspram 38,64% edukovanih ispitanika/ca koji rade u srednjim školama i 52,94% edukovanih ispitanika/ca koji rade u predškolskim ustanovama.

Na identičan način, u Tabeli 5, biće prikazane razlike prilagođenosti učionica u radu sa djecom sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 5: Prilagođenost u učionicama u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Prilagođenost u učionicama		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	4 (26,67%)	11 (73,33%)	15 (100%)
	Ženski	30 (18,52%)	132 (81,48%)	162 (100%)
	Σ	34 (19,21%)	143 (80,79%)	177 (100%)
		Prilagođenost u učionicama		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	9 (20,93%)	34 (79,07%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	24 (26,97%)	65 (73,03%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	1 (2,22%)	44 (97,78%)	45 (100%)
	Σ	34 (19,21%)	143 (80,79%)	177 (100%)
		Prilagođenost u učionicama		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	22 (22,22%)	77 (77,78%)	99 (100%)
	Srednja škola	12 (27,27%)	32 (72,73%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	0 (0%)	34 (100%)	34 (100%)

Σ	34 (19,21%)	143 (80,79%)	177 (100%)
----------	-------------	--------------	------------

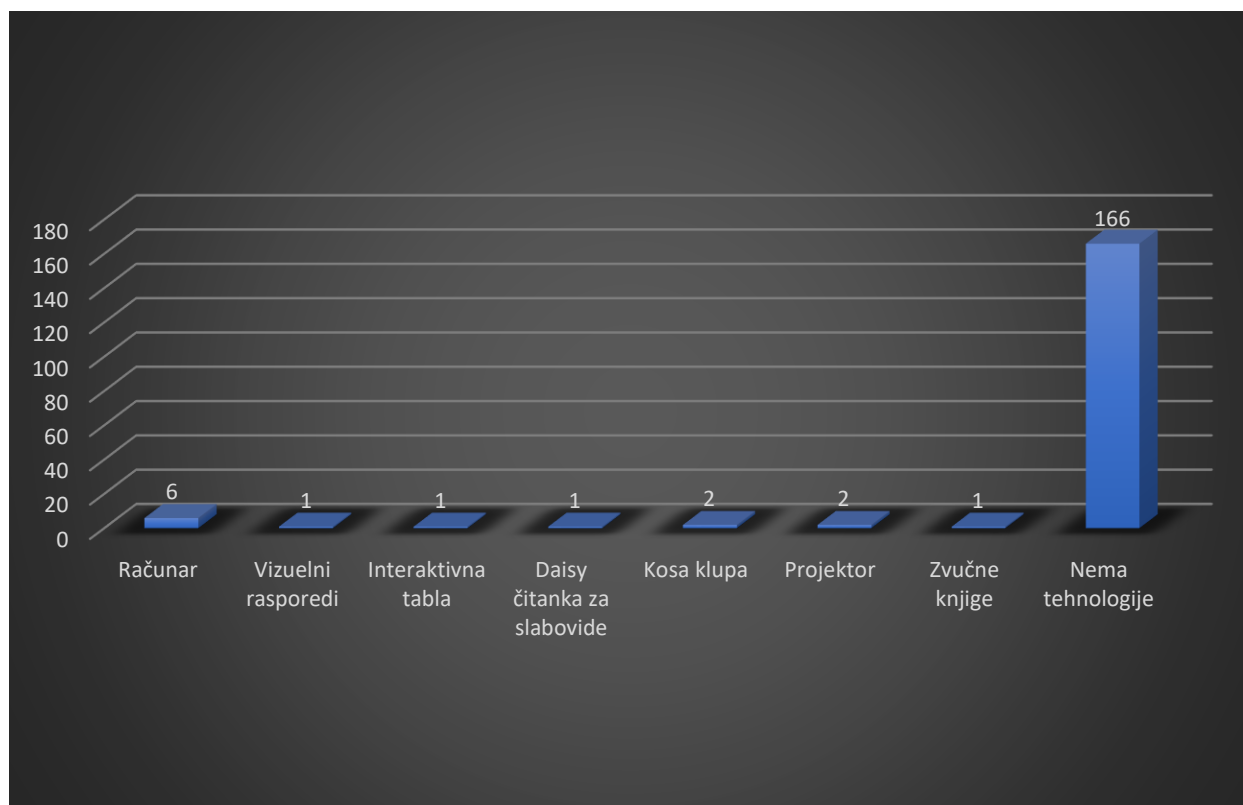
Podaci koji su prilično slični onim koji su predstavljani u prvom dijelu istraživanja (sprovedenim nad pedagoškinjama i pedagozima) nalaze se u Tabeli 5. Na nivou cijelog uzorka, manje od petine ispitanika/ca (19,21%) radi u učionicama koje su prilagođene djeci sa smetnjama u razvoju. Generalno, ovakvi procenti su prilično mali ukoliko želimo da gajimo i razvijamo koncept inkluzivnosti u cjelokupnom društvu, ali i u vaspitno-obrazovnom procesu.

Iz ugla polnih razlika, vidno je da muškarci nešto češće izvještavaju o radu u učionicama koje su prilagođene radu sa djecom sa smetnjama u tjelesnom razvoju. Konkretno, muškarci su potvrdno odgovorili u 26,67% slučajeva, a žene u 18,52% slučajeva.

Što se tiče radne pozicije koju ispitanici/e obavljaju, vaspitači/ce gotovo stoprocentno rade u neprilagođenim učionicama (svega jedan ispitanik/ca je odgovorio/la potvrdno). Nastavnici/e su afirmativno odgovorili u 26,97% slučajeva, a učitelji/ce u 20,93%.

Na kraju, iz ugla vaspitno-obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade, zaključuje se da su predškolske ustanove potpuno neopremljeni za vaspitanje i obrazovanje djece sa tjelesnim smetnjama. Osnovne škole to jesu u 22,22% slučajeva, dok za srednje škole to možemo reći u 27,27% slučajeva.

U nastavku teksta, na Grafikonu 4, biće predstavljena distribucija odgovora u odnosu na to koja se tehnološka sredstva koriste u radu sa ciljnom grupom.

Grafikon 4: Distribucija skorova u odnosu na upotrebu tehnološke podrške u vaspitno-obrazovnom procesu sa djecom sa tjelesnim smetnjama u razvoju.

Zaključak koji je apsolutno jasan nakon pregleda Grafikona 4, jeste da tehnološka podrška u vaspitno-obrazovnom procesu u radu sa djecom sa smetnjama u razvoju skoro ne postoji. Imajući u vidu da su ispitanici/e u ovom slučaju imali/e mogućnost da notiraju veći broj odgovora, treba istaći da je ukupan zbir odgovora veći od ukupnog broja ispitanika/ca. Čak 166 ispitanika/ca nije odgovorilo na ovo pitanje ili je odgovorilo da u svojoj vaspitno-obrazovnoj instituciji ne posjeduje tehnološku podršku.

Računar je najčešće notiran kao tehnološko pomagalo u nastavi (šest puta), dva puta su označeni projektor i kosa klupa, a po jednom vizuelni rasporedi, interaktivna table, „Daisy“ čitanka za slabovide i zvučne knjige za djecu sa problemima sluha. Sve ovo ukazuje na izraženu potrebu da se naši predškolske ustanove, osnovne i srednje škole moraju bolje tehnološki opremiti, kako bi efikasnije ispunili inkluzivne ciljeve.

U nastavku teksta, u Tabeli 6, biće prikazane razlike u teškoćama zbog kojih se teško nabavlja asistivna tehnologija u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 6: Teškoće u nabavci asistivne tehnologije u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Teškoće u nabavci asistivne tehnologije.		Σ
		Nedovoljne finansije	Otežana dostupnost	
Pol	Muški	12 (80%)	3 (20%)	15 (100%)
	Ženski	114 (70,37%)	48 (29,63%)	162 (100%)
	Σ	126 (71,19%)	51 (28,81%)	177 (100%)
		Teškoće u nabavci asistivne tehnologije.		Σ
		Nedovoljne finansije	Otežana dostupnost	
Pozicija	Učitelji/ce	29 (67,44%)	14 (32,56%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	63 (70,79%)	26 (29,21%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	34 (75,56%)	11 (24,44%)	45 (100%)
	Σ	126 (71,19%)	51 (28,81%)	177 (100%)
		Teškoće u nabavci asistivne tehnologije.		Σ
		Nedovoljne finansije	Otežana dostupnost	
Institucija	Osnovna škola	63 (63,63%)	36 (36,37%)	99 (100%)
	Srednja škola	37 (84,09%)	7 (15,91%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	26 (76,47%)	8 (23,53%)	34 (100%)
	Σ	126 (71,19%)	51 (28,81%)	177 (100%)

Prethodno prikazana Tabela 6 jasno pokazuje da su osnovni razlozi nedostatka asistivne tehnologije finansijske prirode i da je njihova frekventnost mnogo veća u odnosu na otežanu dostupnost. Konkretno, na nivou cijelog uzorka, čak 71,19% apostrofira nedovoljne finansije, a 28,81% ispitanika/ca otežanu dostupnost materijala.

Iz ugla pola postoje određene, ali ne i dramatične razlike, s obzirom na to da 80% muškaraca ističe nedovoljnu finansijsku pokrivenost, a isto čini i 70,37% žena. Što se tiče pozicije koju obavljaju u obrazovnim institucijama, takođe su na snazi umjerene razlike.

Od učitelja/ica čak 67,44% navodi finansije kako glavni razlog i 70,79% nastavnika/ca dijeli takav stav, uz 75,56% vaspitača/ica, koji su očigledno najkritičnije nastrojeni prema finansijskom aspektu u procesu nabavljanja asistivne tehnologije.

Najveće razlike po pomenutom pitanju prisutne su među zaposlenima u različitim vaspitno-obrazovnim institucijama. Zaposleni u osnovnim školama navode finansije kao najveći problem,

u 63,63% slučajeva, što je mnogo manje u odnosu na srednjoškolske radnike koji u 84,09% navode finansije kao problem. Zaposleni u predškolskim ustanovama se na ovaj način izjašnjavaju u 76,47% slučajeva.

U nastavku teksta, u Tabeli 7, biće prikazane razlike u korišćenju raznih pomagala od strane djece sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju.

Tabela 7: Razlike u upotrebi raznih pomagala od strane učenika/ca u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Upotreba pomagala od strane učenika/ca.		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	3 (20%)	12 (80%)	15 (100%)
	Ženski	14 (8,64%)	148 (91,36%)	162 (100%)
	Σ	17 (9,60%)	160 (90,40%)	177 (100%)
		Upotreba pomagala od strane učenika/ca.		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	6 (13,95%)	37 (86,05%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	9 (10,11%)	80 (89,89%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	2 (4,44%)	43 (95,56%)	45 (100%)
	Σ	17 (9,60%)	160 (90,40%)	177 (100%)
		Upotreba pomagala od strane učenika/ca.		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	11 (11,11%)	88 (88,89%)	99 (100%)
	Srednja škola	4 (9,09%)	40 (90,91%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	2 (5,88%)	32 (94,12%)	34 (100%)
	Σ	17 (9,60%)	160 (90,40%)	177 (100%)

Kao što se može primijetiti analizom podataka iz Tabele 7, apsolutno većinski dio (90,40%) ispitane populacije ističe da učenici/e sa smetnjama ne koriste neka od pomagala. Razlog tome je dvojak. Mnogi od navedenih nastavnika/ca nemaju iskustvo rada sa navedenom populacijom, pa su sami po sebi zaokružili ovaj odgovor.

Što se tiče polnih razlika, one postoje u određenoj formi, s obzirom na to da 20% muškaraca ističe da učenici/e koriste asistivna pomagala, naspram 8,64% žena koje ukazuju na isto.

U odnosu na tip radnog mjesta, ponovo su prisutne manje razlike. Učitelji/ce afirmativno odgovaraju na pitanje u 13,95% slučajeva, nastavnici/e u 10,11% slučajeva, a vaspitači/ce u 4,44%. Na kraju, kada status nezavisne varijable pripada instituciji u kojoj ispitanici/e rade, razlike su male. Osoblje iz osnovnih škola na postavljeno pitanje odgovara potvrdno u 11,11% slučajeva. Osoblje iz srednjih škola to radi u 9,09% slučajeva, dok je kod osoblja iz predškolskih ustanova najmanji procenat u ovoj kategoriji i iznosi 5,88%.

U nastavku teksta, u Tabeli 8, biće prikazane razlike u pristupačnosti vrata i pragova u školama u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 8: Razlike u pristupačnosti vrata i pragova u aditivna školama u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Pristupačnost vrata i pragova.		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	3 (20%)	12 (80%)	15 (100%)
	Ženski	65 (40,12%)	97 (59,88%)	162 (100%)
	Σ	68 (38,42%)	109 (61,58%)	177 (100%)
		Pristupačnost vrata i pragova.		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	18 (41,86%)	25 (58,14%)	43 (100%)
	Nastavnici/e	45 (50,56%)	44 (49,43%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	5 (11,11%)	40 (88,89%)	45 (100%)
	Σ	68 (38,42%)	109 (61,58%)	177 (100%)
		Pristupačnost vrata i pragova.		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	36 (36,36%)	63 (63,64%)	99 (100%)
	Srednja škola	30 (68,18%)	14 (31,82%)	44 (100%)
	Predškolska ustanova	2 (5,88%)	32 (94,12%)	34 (100%)
	Σ	68 (38,42%)	109 (61,58%)	177 (100%)

Prethodno prikazana Tabela 8 jasno pokazuje da u većini vaspitno-obrazovnih institucija vrata i pragovi nijesu adaptirani potrebama djece sa tjelesnim smetnjama u razvoju. Konkretno, na

nivou cijelog uzorka, ukupno 38,42% apostrofira da postoje pomenuti sadržaji u prostorijama, a 61,58% ukazuje na nedostatak ovih resursa.

Iz ugla pola postoje poprilično velike razlike, s obzirom na to da 20% muškaraca ističe da pomenuti resursi postoje, a isto čini dvostruko više žena. Što se tiče pozicije koju obavljaju u obrazovnim institucijama, takođe su na snazi značajnije razlike. Ukupno 41,86% učitelja/ica navodi prisustvo adaptiranih vrata i pragova, dok 50,56% nastavnika/ca dijeli takav stav, a svega 11,11% potvrđuje isti trend.

Možda i najveće razlike po pomenutom pitanju među zaposlenima prisutne su u različitim vaspitno-obrazovnim institucijama. Zaposleni u osnovnim školama daju potvrđan odgovor u 36,36% slučajeva, što je mnogo manje u odnosu na srednjoškolske radnike koji u 68,18% navode prisutnost pomenutih resursa. Zaposleni u predškolskim ustanovama se na ovaj način izjašnjavaju u tek 5,88% slučajeva.

U nastavku teksta, u Tabeli 9, biće prikazane razlike u percepciji ispitanika/ca povodom korišćenja pomoći asistenata u nastavi u odnosu na pol, tip obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade i specifične pozicije koju obavljaju u toj obrazovnoj instituciji.

Tabela 9: Razlike u korišćenju pomoći asistenta/kinje u nastavi u odnosu na pol, radno mjesto i tip radne organizacije u kojoj ispitanici/e rade.

Kategorije		Korisnici/e pomoći asistenta/kinje.		Σ
		Da	Ne	
Pol	Muški	5 (33,33%)	10 (66,67%)	15 (100%)
	Ženski	87 (53,70%)	75 (46,30%)	162 (100%)
	Σ	92 (51,98%)	85 (48,02%)	177 (100%)
		Korisnici/e pomoći asistenta/kinje.		Σ
		Da	Ne	
Pozicija	Učitelji/ce	21 (48,84%)	22 (51,16%)	43 (100%)
	Nastavnici/ce	52 (58,43%)	37 (41,57%)	89 (100%)
	Vaspitači/ce	19 (42,22%)	26 (57,78%)	45 (100%)
	Σ	92 (51,98%)	85 (48,02%)	177 (100%)
		Korisnici/e pomoći asistenta/kinje.		Σ
		Da	Ne	
Institucija	Osnovna škola	44 (44,44%)	55 (55,56%)	99 (100%)
	Srednja škola	32 (72,73%)	12 (27,27%)	44 (100%)

Predškolska ustanova	16 (47,06%)	18 (52,94%)	34 (100%)
Σ	92 (51,98%)	85 (48,02%)	177 (100%)

Podaci koji u sebi nose najmanje komparativne razlike među datim kategorijama ispitanika/ca se nalaze u Tabeli 9. Na nivou cijelog uzorka, konstatuje se da 51,98% ispitanika/ca svjedoči postojanju asistenata u nastavi za djecu sa tjelesnim smetnjama u razvoju. Generalno, ovakvi procenti su i dalje mali ukoliko želimo da gajimo i razvijamo koncept inkluzivnosti u cjelokupnom društvu, ali i u vaspitno-obrazovnom procesu. Postojanje asistenta/kinje u nastavi jedna je od fundamentalnih stvari u tom konceptu.

Iz ugla polnih razlika je vidno da muškarci mnogo rjeđe izvještavaju o angažovanosti asistenata u nastavi kod edukacije djece sa smetnjama u razvoju. Konkretno, muškarci su potvrdno odgovorili u 33,33% slučajeva, a žene u 53,70% slučajeva.

Što se tiče radne pozicije koju ispitanici/e obavljaju, kategorije su ujednačene. Nastavnici/e su afirmativno odgovorili u 58,43% slučajeva, učitelji/ce u 48,84%, a vaspitači/ce u 42,22%. Na kraju, iz ugla vaspitno-obrazovne institucije u kojoj ispitanici/e rade, zaključuje se da su srednje škole najfrekventnije kada je u pitanju rad asistenata u nastavi (72,73%). Za njima slijede predškolske ustanove sa 47,06% i osnovne škole sa 44,44%.

3.1. Analiza i diskusija dobijenih rezultata

U ovom radu su postavljene četiri hipoteze, od kojih su dvije potvrđene (prva i druga hipoteza). Uzorak u ovom radu je činilo 15 pedagoškinja/pedagoga i 177 nastavnica/nastavnika (45 vaspitačica/vaspitača, 44 nastavnice/nastavnika, 43 učiteljice/učitelja i 45 nastavnika/nastavnica predmetne nastave). Intervjuisanjem i anketiranjem pedagoškinja i pedagoga u osnovnim i srednjim školama kao i u predškolskim ustanovama, htjeli smo doći do podataka o pristupačnosti škola za djecu sa tjelesnim smetnjama. Podatke od nastavnika/ca dobili smo tako što smo ih anketirali. Odgovori koje smo dobili od pedagoškinja i pedagoga ali i nastavnica i nastavnika omogućili su da se dvije hipoteze potvrde, odnosno da su staze, hodnici i vrata dovoljno široki i da su vrata postavljena bez pragova, što omogućava da ih učenici/e koji su korisnici/e invalidskih kolica mogu nesmetano koristiti. Takođe, potvrđuje se i druga hipoteza koja se odnosi na nepristupačnost toaleta za ove učenike/ce. Ispitanici/e navode da, s obzirom na to da škole nijesu pohađali učenici/e sa tjelesnim smetnjama, škola nije arhitektonski prilagođena, jer se

učenici/e usmjeravaju u škole koje su već pristupačne i koje su ranije učenici/e sa tjelesnim smetnjama pohađali. Dakle, odgovori se poklapaju kod obje grupe ispitanika/ca kada je u pitanju arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova. Razlike se mogu uočiti i kada je u pitanju opremljenost škole pomagalicama koja će omogućiti učenicima/ama lakše učenje tokom nastave. Misli se na to da veći broj nastavnika/ca nije imalo prilike da radi sa djecom sa tjelesnim smetnjama (nije bilo usmjereno dijete sa tjelesnim smetnjama), pa samim tim navode da nijesu imali priliku da koriste asistivnu tehnologiju u radu s njima, dok dio nastavnika/ca koji su imali iskustva navodi da su najčešće koristili računare, „Daisy“ čitanke, kose klupe, projektor.

Ovim istraživanjem došli smo do zaključka da su škole djelimično prilagođene za djecu sa tjelesnim smetnjama i da je samo nekoliko škola pristupačno za njih, dok su ostale škole prilagodile samo osnovne elemente (rampe, vrata i pragove), jer navode da u njihovoj školi nije bilo usmjereno dijete sa tjelesnom smetnjom, ali navode da je bitno sprovoditi inkluziju u školi, pa samim tim raditi na prilagođavanju škole za učenike/ce koji imaju tjelesne smetnje, ali je bitno nabaviti pomagala koja su učeniku/ci potrebna kako bi se olakšao proces praćenja nastave, a time olakšalo i učestvovanje u aktivnostima sa ostalim učenicima/ama. Može se zaključiti da asistivna tehnologija nije dobila odgovarajuću ulogu u vaspitno-obrazovnom procesu, jer je njena upotreba kod učenika/ca slabo zastupljena.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tema kojom smo se bavili nosi naziv „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“ i odabirom ove teme htjelo se utvrditi koliko su vaspitno-obrazovne ustanove prilagođene učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama, ali i u kojoj mjeri raspolažu i primjenjuju asistivnu tehnologiju u radu sa učenicima/ama koji imaju tjelesne smetnje, kako bi im se olakšalo praćenje nastave. Da bi se došlo do potrebnih informacija napravljena su dva instrumenta, anketa i intervju, koja smo koristili za prikupljanje potrebnih informacija od pedagoškinja i pedagoga, i anketu koju smo koristili da bismo dobili informacije od nastavnica i nastavnika. Kroz teorijski dio smo obradili teme koje su značajne za ovaj rad, definisanje djece sa posebnim potrebama, djece sa tjelesnim smetnjama, arhitektonska prilagođenost škola djeci sa tjelesnim smetnjama, o asistivnoj tehnologiji. Po završetku teorijskog dijela pristupilo se izradi metodološkog dijela rada, u okviru kojeg smo definisali problem, predmet istraživanja, ciljeve i zadatke, hipoteze, varijable istraživanja, uzorak i populaciju ali i metode, tehnike i instrumente. Treći dio rada odnosi se na interpretaciju i diskusiju dobijenih rezultata, gdje je fokus na postavljene hipoteze istraživanja.

Hipoteze je moguće prihvatiti ili odbaciti u zavisnosti od odgovora koje smo dobili anketiranjem i intervjuisanjem pedagoga, ali i anketiranjem nastavnica i nastavnika. **Prva hipoteza** koja je postavljena u ovom radu, „Pretpostavlja se da su staze, hodnici i vrata dovoljno široki da mogu proći invalidska kolica i druge vrste pomagala“, potvrđuje se jer ispitanici/e ističu da su vrata dovoljno široka i bez pragova i da mogu proći učenici/e koji su korisnici/e invalidskih kolica. Takođe, navode da su hodnici široki i da se učenici/e mogu nesmetano kretati.

Druga hipoteza koja je postavljena u ovom radu, „Pretpostavlja se da toaleti nijesu pristupačni za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama“, potvrđuje se jer je veći broj ispitanika/ca dalo odgovor da škole nijesu prilagodile toalete za ove učenike/ce, ali da bi svakako radili na prilagođavanju kada bi se učenik/ca sa tjelesnom smetnjom usmjerio kod njih.

Treća hipoteza koja je postavljena u ovom radu, „Pretpostavlja se da učionice nijesu pristupačne za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama“, odbacuje se jer su škole radile na prilagođavanju učionica i navode da kada se dijete sa tjelesnom smetnjom usmjeri kod njih uvijek mogu napraviti odgovarajući raspored klupa, pa čak i učiniti učionicu dostupnom u onom dijelu škole gdje je buka najmanja i nabaviti pomagala koja su dostupna da bi proces učenja bio lakši.

Takođe, dobijena je i informacija da se završavaju radovi na izgradnje lifta, kako bi se učeniku/ci omogućilo praćenje kabinetske nastave.

Četvrta hipoteza, posljednja, glasi, „Pretpostavlja se da rampe ispred vaspitno-obrazovnih ustanova nijesu adekvatno postavljene“, odbacuje se jer ispitanici/e navode da učenici/e sa tjelesnim smetnjama rampe mogu samostalno koristiti, što nam ukazuje na to da je ona i adekvatno postavljena i da je ispoštovano sve što je pravilnikom i predviđeno (nagib do 1:20, odmorišni podest dužine 150 cm, površinu protiv klizanja, ogradu sa rukohvatima).

Kada pogledamo i glavnu hipotezu koju smo postavili u ovom radu, „Pretpostavlja se da škole nijesu arhitektonski pristupačne učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama“, možemo konstatovati da se potvrđuje, jer dolazimo do zaključka da su škole djelimično prilagođene djeci sa tjelesnim smetnjama. Odgovore koje smo dobili od ispitanika/ca omogućavaju nam da dođemo do zaključka da su škole djelimično prilagođene učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama. Zato što svaka škola nije u potpunosti prilagodila svoje ustanove za ovu djecu. Prilagodili su samo ono što se tražilo od njih, rampe ispred škola, vrata (dovoljno široka i bez pragova), ali su radili i na prilagođavanju učionica. Dobar primjer je samo JU „Srednja ekonomsko-ugostiteljska škola“ koja završava ugradnju lifta jer omogućava učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama da prate i kabinetsku nastavu. Takođe, ni toaleti nijesu pristupačni u svim školama, nastavnici/e ne koriste asistivnu tehnologiju u radu sa ovim učenicima/ama, a kao razlog navode otežanu dostupnost nabavke ili da su im potrebna i ogromna finansijska sredstva koja treba da se izdvoje kako bi se nabavila, koriste samo osnovna pomagala koja su školi dostupna, ali i ona do kojih se lakše može doći (nabaviti): računari, „Daisy“ čitanke, projektor, kose klupe... Svi ispitanici/e su dodali da u budućem periodu škole treba bolje prilagoditi za ove učenike/ce, ali i nabaviti sva potrebna pomagala koja će im učiniti proces učenja lakšim, a samim tim i olakšati praćenje nastave.

Vodeći se rezultatima istraživanja do kojih smo došli, nadamo se da će ovaj rad dati mali doprinos za dalja ispitivanja koja se odnose na pristupačnost škola djeci sa tjelesnim smetnjama, ali i upotrebu asistivne tehnologije. Bitno je napomenuti, iako je tema zanimljiva i dosta široka, ona je sama po sebi osjetljiva, ali nije ništa manje važna za društvo i buduće generacije, jer je veoma bitno da svaka zgrada predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, bude spremna, odnosno arhitektonski pristupačna za boravak djeteta sa tjelesnom smetnjom.

Školu ne treba prilagođavati onog momenta kada se dijete usmjeri ka njoj, već se i roditelju treba dati mogućnost da upiše dijete u školu koja se nalazi u njegovoj blizini, a ne da dijete mora da putuje veći vremenski period do škole koja je već prilagođena.

LITERATURA

1. Andrade, I., Dorneles, V., Ely Bins Moro Helena, E. (2012). Accessibility for all: going from theory to practise; 41 (2012) 3840-3846 DOI: 10.3233/WOR-2012-0687-3840 (pristupljeno: 13. 2. 2024.).
2. Bandur, V., Potkonjak, N. (1999a). *Metodologija pedagogije*, Učiteljski fakultet, Beograd.
3. Bandur, V., Potkonjak, N. (1999b). *Metodologija pedagogije*, Savez pedagoških društava Jugoslavije, Beograd.
4. Barić, A., Dolanc, I., Haničar, E., Pavlović, N., Španić, D., Bugarinovski, Z. (2009). *Prostorna pristupačnost*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
5. Bjelan, S., Kafedžić, L. (2022). *Asistivna tehnologija u inkluzivnom obrazovanju*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
6. *Vodič za karijerno vođenje i savjetovanje djece i mladih s posebnim obrazovnim potrebama* (2018). Austrija, Crna Gora, Republika Moldavija.
7. Veljić, Č. (2018). *Djeca sa teškoćama i smetnjama u razvoju*, Grafokarton, Podgorica.
8. Gojko, Z. (1982). *Ispitivanje podobnosti zgrada redovnih osnovnih škola i njihova okoliša za potrebe djece sa smetnjama u razvoju*, UDK: 376.3, Vol. 18, 1–2, 27–37 (pristupljeno: 27. 2. 2024.).
9. Žeželj, P. (2021). *Analiza odnosa okoline prema osobama s tjelesnim invaliditetom*, Sveučilište Sjever u Varaždinu. Varaždin.
10. *Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama*, Sl. list br. 45/10.
11. *Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore* (2011). Vodič za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, Podgorica.
12. Janjić, B., Milivojević, N., Lazarević, S. (2012). *Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama*, Primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji, Beograd.
13. Jovanova-Chichevska, N., Radojičić-Dmitrova, D., Mladenovska, N. (2018). „Kvalitet inkluzivnog obrazovanja učenika sa smetnjama u razvoju u osnovnim i srednjim školama“, <file:///C:/Users/Pc/Downloads/Kvalitetinkluzivnogobrazovanja.pdf> (pristupljeno: 1. 3. 2024.).

14. Jablan, B., Jolić, Z., Grbović, A. (2009). „Mišljenje srednjoškolaca sa oštećenjem vida o obrazovanju u redovnoj školi“, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, <https://rfasper.fasper.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1728/Untitled43.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (pristupljeno: 10. 3. 2024.).
15. Kumari, A., Maniratnam, Mishra A. (2017). *Universal design for education in regular schools: a preliminary study*; Vol. 7, (08), 14762–14766 (pristupljeno: 20. 3. 2024.).
16. Kamenov, E. (2006). *Vaspitno-obrazovni rad u dječjem vrtiću*, Opšta metodika, Novi Sad.
17. Kranjčec-Mlinarić, J., Ralić-Žic, A., Lisak, N., (2016). „Promišljanje učitelja o izazovima i barijerama inkluzije učenika s poteškoćama u razvoju“, <https://hrcak.srce.hr/file/236243> (pristupljeno: 1. 4. 2024.).
18. Lazor, M. (2017). *Katalog asistivne tehnologije*, Ministarstvo prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja, Beograd.
19. Lazor, M., Marković S., Nikolić S. (2008). *Priručnik za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju*, Novosadski humanitarni centar, Novi Sad.
20. Lazor, M., Isakov, M., Ivković, N. (2012). *Asistivna tehnologija u školi*, Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović“ sa domom učenika, Novi Sad.
21. *Informator o pristupačnosti obrazovno-vaspitnih ustanova i obrazovno-vaspitnog procesa* (2015). Ministarstvo prosvjete.
22. Mitić, M. (2011). *Djeca sa smetnjama u razvoju, potrebe i podrška*, Beograd.
23. Mandić, P. (2004). *Metodologija naučnog rada*, Akademija nauka i umjetnosti RS, Banja Luka.
24. McKevitt, P. (2012). *Improving the Accessibility of School Buildings*. Dublin: The National Disability Authority;
25. Nikolić, S., Stošović-Ilić, D., Banović, O., (2015). „Arhitektonska pristupačnost škola- Implikacije za izradu individualnih obrazovnih planova za učenike sa motoričkim poremećajima“, UDK: 364-787.54-057.874-056.26(497.11), Vol. 14, br. 3. 367–381.
26. Nedović, G., Jevđenović, S., Sretenović, I. (2020). „Pristupačnost škola učenicima sa smetnjama u razvoju“, <https://rfasper.fasper.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/3455/Nedovic.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (pristupljeno: 3. 4. 2024.).
27. Omerdić, N., Riđić, M., Beba, S., Čeleš, M. (2023). „Stavovi nastavnika osnovne škole o uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovnu nastavu“,

https://www.researchgate.net/publication/371874943_Stavovi_nastavnika_osnovne_skole_o_ukljucivanju_djece_s_teskocama_u_razvoju_u_redovnu_nastavu (Datum pristupa: 11. 11. 2024.)

28. *Organization for Security and Co-operation in Europe „OSCE“* (2019). Zbornik radova, Konferencija „Promjenjiva priroda obrazovanja nastavnika – praksa i potrebe u Bosni i Hercegovini.
29. *Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom*, Službeni list br. 07/17.
30. Radaković, K., Radaković, M., Protić-Gava, B. (2019). „Accessibility to public institution facilities for people with disabilities in Novi Sad – European Capital of culture 2021“, doi.org/10.2298/FUACE181029031R, Vol. 17, No 1, 2019, pp. 45–55.
31. *Save the children* (2007). Škola za sve uključivanje djece sa razvojnim smetnjama u obrazovanje, Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje.
32. *Save the children* (2018). Smjernice za nastavnike za realizaciju programa iz oblasti zaštite i spašavanja u osnovnim školama – dopuna za rad s djecom s teškoćama u razvoju.
33. *Stanje djece u svijetu 2013, Djeca sa smetnjama u razvoju* (2013). UNICEF, Njujork.
34. *Pristup školi i obrazovno okruženje – fizički aspekt, informisanje i komunikacija*, stručni priručnik (2014). UNICEF, Njujork.
35. *Sažeti prijedlog praktične politike, Od integrativnog do inkluzivnog obrazovanja: u korak sa potrebama* (2017). CEMI, Podgorica.
36. Šakotić, N. (2009). *Efekti inkluzivne prakse u osnovnim školama u Crnoj Gori*, Montenegro CHESS, Nikšić.

PRILOG 1

ANKETNI UPITNIK ZA STRUČNE SARADNICE I SARADNIKE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Upitnik je anoniman i biće korišćen za izradu master rada.

1. Vaše zanimanje:

- a) Pedagog
- b) Psiholog
- c) Defektolog

2. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

3. Koliko je škola u kojoj radite arhitektonski pristupačna za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama?

- a) U potpunosti je pristupačna
- b) Djelimično je pristupačna
- c) Uopšte nije pristupačna

4. Da li školu trenutno pohađaju učenici/e koji imaju tjelesne smetnje?

- a) Da
- b) Ne

5. Da li su učionice pristupačne za učenike/ce koji su korisnici/e kolica (odgovarajuća prohodnost između klupa, tabla, odgovarajuće klupe i sl.)?

Objasnite Vaš odgovor

- a) Da

b) Ne

6. Da li ste posljednjih godina radili na prilagođavanju prostorija za učenike/ce sa tjelesnim smetnjama (toalet, izlaz i ulaz u dvorište, prilaz školi, rampe)?

a) Da

b) Ne

Ukoliko je odgovor DA obrazložite šta ste sve prilagodili učenicima/ama?

7. Da li rampu učenici/e sa tjelesnim smetnjama mogu samostalno koristiti?

a) Da

b) Ne

8. Da li su vrata u školi dovoljno široka i bez pragova?

a) Da

b) Ne

9. Da li je toalet prilagođen učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?

a) Da

b) Ne

10. Da li je prostor između klupa u učionicama odgovarajući radi lakšeg kretanja učenika/ca koji su korisnici/e kolica?

a) Da

b) Ne

11. Da li su hodnici dovoljno široki za učenike/ce koji su korisnici/e kolica radi lakšeg kretanja?

a) Da

b) Ne

12. Da li učenici/e sa tjelesnim smetnjama mogu posjećivati i druge prostorije u školi (biblioteku, školsko dvorište)?

a) Da

b) Ne

PRILOG 2

INTERVJU ZA STRUČNE SARADNICE I SARADNIKE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi intervju sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Intervju će se koristiti za izradu master rada.

1. Kako biste opisali prilagođenost škole učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?
2. Navedite sve što je u školi prilagođeno učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?
3. Da li je škola opremljena svim potrebnim materijalima kako bi boravak u školi učenicima/ama bio lakši (odgovarajuće klupe, prilagođen toalet, učionice, rampe na ulazu u školu)?
4. Da li su hodnici dovoljno široki radi lakšeg kretanja učenika/ca koji su korisnici/e kolica?
5. Da li je ulaz i izlaz u školsko dvorište prilagođen?
6. Da li na svim stepenicama postoje rukohvati?
7. Da li želite na samom kraju da dodate nešto što smatrate važnim?

PRILOG 3

ANKETNI UPITNIK ZA NASTAVNICE I NASTAVNIKE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Upitnik je anoniman i biće korišćen za izradu master rada.

1. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

2. Da li je u Vašem odjeljenju bilo usmjereno dijete sa tjelesnom smetnjom?

- a) Da
- b) Ne

3. Da li ste edukovani za rad sa djecom sa tjelesnim smetnjama, da li ste pohađali seminare na ovoj temi?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li je učionica prilagođena učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?

- a) Da
- b) Ne

Ukoliko je Vaš odgovor DA šta ste sve prilagodili?

5. Koju vrstu asistivne tehnologije koristite u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama?

6. Na koje teškoće nailazite prilikom nabavke asistivne tehnologije?

- a) Nedovoljna finansijska sredstva
- b) Otežana dostupnost nabavke

7. Da li u toku nastave učenik/ca koristi neki vid pomagala (stolovi za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica, pribor za pisanje, držači za olovke itd.)?

- a) Da
- b) Ne

8. Da li su vrata učionica i kabineta prilagođena i bez pragova za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica?

- a) Da
- b) Ne

9. Da li učenik/ca ima pomoć asistenta/kinje u toku nastave?

- a) Da
- b) Ne

PRILOG 4

ANKETNI UPITNIK ZA UČITELJICE I UČITELJE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Upitnik je anonimn i biće korišćen za izradu master rada.

1. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

2. Da li je u Vašem odjeljenju bilo usmjereno dijete sa tjelesnom smetnjom?

- a) Da
- b) Ne

3. Da li ste edukovani za rad sa djecom sa tjelesnim smetnjama, da li ste pohađali seminare na ovoj temi?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li je učionica prilagođena učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?

- a) Da
- b) Ne

Ukoliko je Vaš odgovor DA šta ste sve prilagodili?

5. Koju vrstu asistivne tehnologije koristite u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama?

6. Na koje teškoće nailazite prilikom nabavke asistivne tehnologije?

- a) Nedovoljna finansijska sredstva
- b) Otežana dostupnost nabavke

7. Da li u toku nastave učenik/ca koristi neki vid pomagala (stolovi za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica, pribor za pisanje, držači za olovke itd.)?

- a) Da
- b) Ne

8. Da li su vrata učionica i kabineta prilagođena i bez pragova za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica?

- a) Da
- b) Ne

9. Da li učenik/ca ima pomoć asistenta/kinje u toku nastave?

- a) Da
- b) Ne

PRILOG 5

ANKETNI UPITNIK ZA VASPITAČICE I VASPITAČE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Upitnik je anoniman i biće korišćen za izradu master rada.

1. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

2. Da li je u Vašem odjeljenju bilo usmjereno dijete sa tjelesnom smetnjom?

- a) Da
- b) Ne

3. Da li ste edukovani za rad sa djecom sa tjelesnim smetnjama, da li ste pohađali seminare na ovoj temi?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li je učionica prilagođena učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?

- a) Da
- b) Ne

Ukoliko je Vaš odgovor DA šta ste sve prilagodili?

5. Koju vrstu asistivne tehnologije koristite u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama?

6. Na koje teškoće nailazite prilikom nabavke asistivne tehnologije?

- a) Nedovoljna finansijska sredstva
- b) Otežana dostupnost nabavke

7. Da li u toku nastave učenik/ca koristi neki vid pomagala (stolovi za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica, pribor za pisanje, držači za olovke itd.)?

- a) Da
- b) Ne

8. Da li su vrata učionica i kabineta prilagođena i bez pragova za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica?

- a) Da
- b) Ne

9. Da li učenik/ca ima pomoć asistenta/kinje u toku nastave?

- a) Da
- b) Ne

PRILOG 6

ANKETNI UPITNIK ZA NASTAVNICE I NASTAVNIKE PREDMETNE NASTAVE

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketni upitnik sa određenim brojem pitanja. Iskrenim odgovorima doprinosite realizaciji istraživanja „Arhitektonska pristupačnost vaspitno-obrazovnih ustanova djeci sa tjelesnim smetnjama u opštini Nikšić“. Upitnik je anoniman i biće korišćen za izradu master rada.

1. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

2. Da li je u Vašem odjeljenju bilo usmjereno dijete sa tjelesnom smetnjom?

- a) Da
- b) Ne

3. Da li ste edukovani za rad sa djecom sa tjelesnim smetnjama, da li ste pohađali seminare na ovoj temi?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li je učionica prilagođena učenicima/ama sa tjelesnim smetnjama?

- a) Da
- b) Ne

Ukoliko je Vaš odgovor DA, šta ste sve prilagodili?

5. Koju vrstu asistivne tehnologije koristite u radu sa djecom sa tjelesnim smetnjama?

6. Na koje teškoće nailazite prilikom nabavke asistivne tehnologije?

- a) Nedovoljna finansijska sredstva
- b) Otežana dostupnost nabavke

7. Da li u toku nastave učenik/ca koristi neki vid pomagala (stolovi za učenike/ce koji su korisnici/e invalidskih kolica, pribor za pisanje, držači za olovke itd.)?

- a) Da
- b) Ne

8. Da li su vrata učionica i kabineta prilagođena i bez pragova za učenice/ke koji su korisnici/e invalidskih kolica?

- a) Da
- b) Ne

9. Da li dijete ima pomoć asistenta/kinje u toku nastave?

- c) Da
- d) Ne

PRILOG 7

Saglasnost Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija za sprovođenje istraživanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama

Crna Gora
Zavod za školstvo

Pisarnica - MINISTARSTVO PROSVJETE, NAUKE
I INOVACIJA

Primljeno: 15.10.2024.				
Org. jed.	Jed. kat. znak	Radni broj	Prilog	Vrijednost
04/2	-06-603	24-6950/5		

Adresa: Vaka Đurovića b.b.
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 408 901
fax: +382 20 408 927
www.zzs.gov.me

Broj: 02/3-041/21-1674/2

Podgorica 14.10.2024.

MINISTARSTVO PROSVJETE, NAUKE I INOVACIJA

- VRŠITELJKI DUŽNOSTI GENERALNE DIREKTORICE DIREKTORATA ZA ZA GIMNAZIJSKO I
STRUČNO OBRAZOVANJE **Svetlani Drobňak**-

Predmet: Stručno mišljenje o istraživanju za potrebe izrade master rada na temu
„Arhitektonska pristupačnost djeci sa tjelesnim smetnjama u obrazovno-
vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori“, kandidatkinje Božice Petrović

Poštovana,

U skladu sa Vašim dopisom br. 04/2-06-603/24- 6950/4, kojim se od Zavoda za školstvo traži stručno mišljenje o sprovođenju istraživanja za potrebe izrade master rada kandidatkinje Božice Petrović, u okviru master studija Inkluzivno obrazovanje, na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore, obavještavamo Vas da smo analizirali zahtjev i izvršili uvid u istraživanje. Na osnovu prethodnog, dajemo sljedeće mišljenje:

Istraživanje ima za cilj da dobije relevantne informacije na osnovu validnih upitnika koji su namijenjeni osobama koje direktno i indirektno učestvuju, snaže i razvijaju inkluzivno obrazovanje.

Zavod za školstvo daje pozitivno stručno mišljenje i preporučuje da se realizuje istraživanje za potrebe izrade master rada na temu „Arhitektonska pristupačnost djeci sa tjelesnim smetnjama u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori“, kandidatkinje Božice Petrović.

Srdačan pozdrav,

 DIREKTORICA
Raba Hodžić

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija

Adresa: Vaka Đurovića b.b.
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 410 100
fax: +382 20 410 101
www.gov.me/mps

Broj: 04/2-06-603/24-6950/6
Podgorica, 16. oktobar 2024. godina

Božica Petrović

Nikšić
Peka Pavlovića p+4

Uvažena gospođo Petrović,

Povodom Vašeg obraćanja Ministarstvu prosvjete, nauke i inovacija molbom za saglasnost za realizaciju istraživanja pod nazivom „Arhitektonska pristupačnost djeci sa tjelesnim smetnjama u vaspitno-obrazovnim ustanovama u opštini Nikšić“, namijenjenog stručnim saradnicima (pedagozi, psiholozi i defektolozi) u: JPU „Dragan Kovačević“, JU Osnovna škola „Olga Golović“, JU Osnovna škola „Ratko Žarić“, JU Osnovna škola „Mileva Lajovi Lalatović“, JU Osnovna škola „Luka Simonović“, JU Osnovna škola „Braća Labudović“, JU Osnovna škola „Braća Ribar“, JU Osnovna škola „Radoje Čizmović“, JU Osnovna škola „Milija Nikčević“, JU Osnovna škola „Jagoš Kontić“, JU Osnovna škola „Ivan Vušović“, JU Prva srednja stručna škola, JU Srednja stručna škola i JU Srednja ekonomsko ugostiteljska škola u Nikšiću, obratili smo se Zavodu za školstvo koji je nakon razmatranja dokumentacije dao pozitivno mišljenje za realizaciju.

Cijeneći značaj i aktivnosti ovog istraživanja, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je saglasno da se navedeno istraživanje realizuje.

U saradnji sa direktorima ustanova aktivnosti treba realizovati tako da ne utiču na redovno odvijanje obrazovno-vaspitnog procesa.

Prilog: Mišljenje Zavoda za školstvo, broj 02/3-041/21-1674/2 od 14. oktobra 2024. godine

S poštovanjem,

**V. D. GENERALNA DIREKTORICA
DIREKTORATA**

Svetlana DROBNJAK

Svetlana Drobniak